

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (Κ.Ε.Θ.Ι.)

«ΣΩΜΑΤΕΜΠΟΡΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΠΟΡΝΕΙΑ, ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ»

Επισκόπηση – καταγραφή ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΕΣ:

**ΝΤΙΝΑ ΛΑΖΑΡΗ
ΙΩΑΝΝΑ ΛΑΛΙΩΤΟΥ**

ΑΘΗΝΑ 2001

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
II. ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΔΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ	4
III. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	12
1. ΑΡΘΡΑ	14
2. ΒΙΒΛΙΑ	23
3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	30
4. ΕΚΘΕΣΕΙΣ	42
5. ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ	46
6. ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ	50
7. ΠΡΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ	50
IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	51

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός αυτής της έρευνας είναι η χαρτογράφηση του πεδίου μελέτης ζητημάτων σωματεμπορείας και πορνείας στη σύγχρονη Ελλάδα, η τοποθέτηση του συγκεκριμένου πεδίου στο πλαίσιο της διεθνούς έρευνας και τέλος, η διατύπωση συμπερασμάτων και προτάσεων σχετικά με τη διαμόρφωση νέων ερευνητικών κατευθύνσεων.¹

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο χαρακτηρίζεται από δυναμικούς ρυθμούς ανάπτυξης σε σχέση με τη σχετική απουσία συγκροτημένων ερευνών κατά την προηγούμενη περίοδο. Η γρήγορη ανάπτυξη του πεδίου τόσο στον ελληνικό, όσο και στο διεθνή χώρο απορρέει από τη ραγδαία αύξηση των φαινομένων πορνείας και σωματεμπορείας και την επακόλουθη ανάπτυξη μιας γόνιμης ενασχόλησης με το ζήτημα στο χώρο των μέσων επικοινωνίας και της χάραξης δημοσίων πολιτικών.

Στην Ελλάδα τα πρόσφατα αφιερώματα του τύπου είναι ενδεικτικά του ρόλου των μέσων επικοινωνίας στην ανάδυση ζητημάτων και ερωτημάτων που απασχολούν και την κοινωνική έρευνα.² Η συζήτηση, αλλά και η έρευνα, περί σωματεμπορείας και πορνείας στην Ελλάδα αναζωπυρώθηκε με αφορμή δύο αλληλένδετες εξελίξεις:

A. Ραγδαία αύξηση της μετανάστευσης προς την Ελλάδα γυναικών, ένα σημαντικό μέρος των οποίων απασχολείται στην παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών.

B. Αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου που καθορίζει τις συνθήκες σεξουαλικής εργασίας. Η ψήφιση του νέου νομοσχεδίου (21/7/1999) προκάλεσε την έντονη αντίδραση διαφόρων φορέων και ιδιαίτερα των συνδικαλιστικών οργανώσεων ιεροδούλων.

---

¹ Ευχαριστούμε τη Δέσποινα Βαλατσού για την πολύτιμη βοήθειά της στον εντοπισμό του υλικού. Η έρευνα αυτή επωφελήθηκε από τη συμβολή και τις υποδείξεις πολλών συναδέλφων. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τις: Έφη Αβδελά, Καλλιόπη Αμπατζή, Παναγιώτης Δαμάσκος (Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων), Ελένη Κομάρου (Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας), Γρηγόρης Λάζος, Τέρψη Λαμπρινοπούλου (Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκα), Μαρία Μάρκοβα, Χρυσούλα Μπότση (Μονάδα Συγγρού), Πετροπούλου (Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Αγγέλικα Ψαρρά.

² Πλούσια συλλογή σχετικών δημοσιευμάτων του περιοδικού & ημερήσιου τύπου είναι στη διάθεση του *Συλλόγου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας*.

Επίσης, ενδεικτικά αναφέρουμε τα ακόλουθα αφιερώματα: «Καταναγκαστική εκπόρνευση αλλοδαπών γυναικών. Η μεγάλη συνενοχή», *Η Εποχή*, 4/3/01, σσ. 12-13. «Τα...μαύρα φανάρια - Η πορνεία σήμερα», *Ελευθεροτυπία*, 3/4/2001. «Η σύγχρονη πορνεία. Σωματέμποροι χωρίς σύνορα», *Ο Ιός της Κυριακής. Ελευθεροτυπία*, 4/12/1994, σσ. 53-58. «Εμείς και η αλλότρια ακολασία», », *Ο Ιός της Κυριακής. Ελευθεροτυπία*, 23/10/1999, σσ. 60-61. «Η νέα βαλκανική διείσδυση», *Ο Ιός της Κυριακής. Ελευθεροτυπία*, 11/11/2000, σσ. 60-61. «Η κρυφή γοητεία της μαστροπείας», *Ο Ιός της Κυριακής. Ελευθεροτυπία*, 21/4/2001.

Μέσα σε αυτό το δυναμικό πλαίσιο της επικαιρότητας η έρευνα σε ζητήματα σεξουαλικής εργασίας και σωματεμπορείας αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια. Η γρήγορη ανάπτυξη του ερευνητικού πεδίου καθιστά κάθε απόπειρα χαρτογράφησης του χώρου αναγκαστικά προσωρινή και ως ένα ορισμένο βαθμό αποσπασματική. Πολλές από τις έρευνες που αφορούν ζητήματα σωματεμπορείας βρίσκονται σε εξέλιξη και άρα τα πορίσματά τους δημοσιοποιούνται με τη μορφή προφορικών ανακοινώσεων και συμμετοχών σε συνέδρια. Το υλικό αυτό είναι βέβαια άτακτο και η συμπερίληψη του σε αυτή την επισκόπηση έχει χαρακτήρα περισσότερο ενδεικτικό παρά εξαντλητικό. Ιδιαίτερη δραστηριότητα παρατηρείται επίσης στο επίπεδο εκπόνησης διδακτορικών διατριβών και μεταπτυχιακών εργασιών.

Άλλο ιδιαίτον χαρακτηριστικό του ερευνητικού πεδίου είναι ο έντονος διεπιστημονικός χαρακτήρας του. Η συχνή δυσκολία διάκρισης μεταξύ κοινωνικής και άλλων μορφών έρευνας, όπως για παράδειγμα η ιατρική έρευνα, αποτελεί πρόκληση για κάθε απόπειρα χαρτογράφησης του χώρου.

Η ακόλουθη επισκόπηση αποτελείται από τρία μέρη:

Στο πρώτο μέρος γίνεται αναφορά στο διεθνές πεδίο έρευνας σχετικά με ζητήματα πορνείας και σωματεμπορείας. Ο στόχος αυτής της ενότητας είναι να καταδείξει τις σύγχρονες κατευθύνσεις της σχετικής έρευνας και να παρουσιάσει τα βασικά ζητήματα που καθορίζουν την περαιτέρω ανάπτυξη του πεδίου. Η σχετική διεθνής βιβλιογραφία είναι βέβαια εξαιρετικά πλούσια και η καταγραφή της ξεπερνά τα όρια αυτής της έρευνας που αφορά την εκδήλωση του φαινομένου στον ελληνικό χώρο. Οι βιβλιογραφικές αναφορές σε αυτή την ενότητα είναι ενδεικτικές και σκοπό έχουν να αποτυπώσουν τις βασικές συντεταγμένες του ερευνητικού πεδίου και όχι να το παρουσιάσουν εξαντλητικά.

Το δεύτερο μέρος της μελέτης αποτελεί βιβλιογραφική καταγραφή των σύγχρονων μελετών που αφορούν το φαινόμενο της σωματεμπορείας και της πορνείας στη σύγχρονη Ελλάδα. Η ενότητα χωρίζεται σε 7 υποενότητες ανάλογα με τον τύπο υλικού που καταγράφεται: άρθρα, βιβλία (μονογραφίες και συλλογικές δημοσιεύσεις), ερευνητικά προγράμματα και εκθέσεις, δημοσίευτες ανακοινώσεις, διατριβές και έργα προς δημοσίευση.

Το τρίτο μέρος της μελέτης περιλαμβάνει τα συμπεράσματα της επισκόπησης και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

II. ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΕΔΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μελέτη του φαινομένου της πορνείας και της σωματεμπορείας αναπτύχθηκε συστηματικά από τη δεκαετία του 1960 και μετά και εντάχθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο της ανάπτυξης των γυναικείων σπουδών και της μελέτης των έμφυλων σχέσεων και της σεξουαλικότητας.

Όπως και στην περίπτωση άλλων τομέων κοινωνικής έρευνας, η ανάπτυξη των θεωρητικών πλαισίων και των θεματικών της έρευνας σε θέματα πορνείας και σωματεμπορείας βασίστηκε στον έντονο διάλογο μεταξύ κοινωνικής έρευνας και κοινωνικών κινημάτων σε διάφορους εργασιακούς χώρους. Από το τέλος της δεκαετίας του 1960 η έρευνα σε θέματα σχετικά με τη σωματεμπορεία αναπτύχθηκε σε στενή συνάρτηση με την ανάπτυξη του αντίστοιχου πολιτικού ακτιβισμού στο χώρο της σεξουαλικής εργασίας.

Ακτιβισμός και Σεξουαλική Εργασία

Κατά τα τελευταία χρόνια σε διάφορες χώρες αναπτύχθηκαν πολιτικές πρωτοβουλίες και κινήματα που στόχο έχουν την αποποινικοποίηση και τον έλεγχο της βιομηχανίας του έρωτα, ιδιαίτερα όσον αφορά φαινόμενα αναγκαστικής πορνείας και παιδεραστίας. Η διαφωνία ανάμεσα σε εκείνους που υποστηρίζουν την αναγκαιότητα απαγόρευσης της πορνείας-σωματεμπορείας με βάση τις διεθνείς συμβάσεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων³ και σε εκείνους που υποστηρίζουν το δικαίωμα των ανθρώπων να χρησιμοποιούν το σώμα τους με σκοπό το κέρδος αποτελεί το βασικό σχίσμα στο εσωτερικό των πολιτικών κινητοποιήσεων σε σχέση με τη σωματεμπορεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ευρύτατη συζήτηση-τόσο στο χώρο των ακτιβιστών όσο και στο εσωτερικό της επιστημονικής κοινότητας--γύρω από ζητήματα ορολογίας. Συγκεκριμένα, οι όροι 'σεξουαλική εργασία' (sex work) και 'βιομηχανία του έρωτα' (sex industry) αντιπροτείνονται στον όρο 'πορνεία'. Αντίστοιχα, ο όρος εργάτης/-τριες του έρωτα (sex worker) αντιπροτείνονται στους όρους 'πόρνη'/ 'ιερόδουλος'. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι νέοι όροι έχουν προταθεί διεθνώς από οργανώσεις των ίδιων των εργαζομένων σε μια προσπάθεια να επαναοριστεί το εμπορικό σεξ ως ενεργή μορφή επαγγέλματος και ως τρόπος εξασφάλισης εισοδήματος και όχι ως κοινωνικό ή ψυχολογικό

---

³ Ανάπτυξη αυτής της οπτικής γίνεται στο βιβλίο της Kathleen Barry, *Female Sexual Slavery* (New York: New York University Press, 1984), καθώς και στο πιο σύγχρονο βιβλίο της Sheila Jeffreys, *The Idea of Prostitution* (Melbourne: Spinifex, 1997). Για μια συνοπτική παρουσίαση της σχετικής με αυτό το επιχείρημα βιβλιογραφίας κατατοπιστικό είναι το άρθρο της Lynn Sharon Chancer, "Prostitution, Feminist Theory, and Ambivalence," *Social Text*, no. 37 (1993), pp. 143-71 καθώς και το βιβλίο της Wendy Chapkis, *Live Sex Acts* (London: Cassell, 1997).

χαρακτηριστικό μιας συγκεκριμένης τάξης κυρίως γυναικών αλλά επίσης και ανδρών.⁴

Η πρώτη οργάνωση εργαζομένων στην βιομηχανία του σεξ φαίνεται να ήταν το COYOTE (Call Off Your Old Tired Ethics) που ιδρύθηκε το 1973 στο Σαν Φρανσίσκο. Την ίδια περίπου περίοδο ιδρύθηκε μια αντίστοιχη οργάνωση στη Λυών της Γαλλίας που, απο κοινού με τη βρετανική οργάνωση English Collective of Prostitutes, δημιούργησαν την πρώτη διεθνή οργάνωση με το όνομα International Committee for Prostitutes' Rights. Από το τέλος της δεκαετίας του 1970 άρχισαν να οργανώνονται διάφορα διεθνή συνέδρια στα οποία συμμετείχαν οι ολοένα αυξανόμενες οργανώσεις και όπου ουσιαστικά διαμορφώθηκαν οι βασικοί όροι των αντίστοιχων συζητήσεων στον πανεπιστημιακό και ερευνητικό χώρο.

Η μετάβαση προς τη θεώρηση της πορνείας ως εργασίας ενισχύθηκε σημαντικά μέσω της ανάπτυξης διαφόρων οργανώσεων εργαζομένων στη βιομηχανία του σεξ στις 'αναπτυσσόμενες' χώρες, αρχικά στο Εκουαδόρ και αργότερα σε διάφορες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Νοτιο-ανατολικής Ασίας. Το 1995 ιδρύθηκε στην Καλκούτα της Ινδίας η οργάνωση Durbar Mahila Samanwaya Committee που σήμερα αριθμεί περίπου 40.000 μέλη. Η οργάνωση αυτή έχει αναπτύξει δραστηριότητα που ξεπερνά κάθε προηγούμενο στο χώρο των αναπτυσσόμενων χωρών.

Η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίστηκε από τη δημιουργία διαφόρων οργανώσεων οι οποίες ανέπτυξαν ιδιαίτερη δραστηριότητα γύρω από ζητήματα σχετικά με την αντιμετώπιση της επιδημίας του HIV/AIDS. Όπως θα φανεί και στις επόμενες ενότητες αυτής της έρευνας η σύγχρονη έρευνα γύρω από ζητήματα σεξουαλικής εμπορείας ενισχύθηκε από την παράλληλη ανάπτυξη ερευνών αλλά και άλλων πρωτοβουλιών που αναπτύχθηκαν σε σχέση με την αντιμετώπιση του HIV/AIDS.

Η βασική αρχή που ωρίμασε μέσω της ανάπτυξης διαφόρων μορφών ακτιβισμού στο χώρο της βιομηχανίας του σεξ και που μεταφέρθηκε σταδιακά στο χώρο της κοινωνικής έρευνας μπορεί να συνοψισθεί ως εξής: οι περισσότεροι άνθρωποι που ασχολούνται με το σεξ με σκοπό την εξασφάλιση εισοδήματος δε θεωρούν αυτή την επαγγελματική τους ενασχόληση ως τον κύριο πόλο συγκρότησης της

---

⁴ Βλέπε Jo Bindman and Jo Doezema, *Redefining Prostitution as Sex Work on the International Agenda* (London: Anti-Slavery International, 1997), καθώς επίσης και Cheryl Overs and Paolo Longo, *Making Sex Work Safe* (London: Network, 1997).

κοινωνικής τους ταυτότητας.⁵ Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η ενασχόληση με το εμπορικό σεξ δεν συνιστά στις περισσότερες περιπτώσεις αποκλειστική ή σταθερή επαγγελματική απασχόληση. Αντίθετα, πολύ συχνά η πορνεία αποτελεί πηγή επικουρικού εισοδήματος που συμπληρώνει το κύριο εισόδημα των ανδρών και γυναικών που ασχολούνται με το επάγγελμα. Στις περισσότερες περιπτώσεις η πορνεία αποτελεί μέσο οικονομικής υποστήριξης όχι μόνο του συγκεκριμένου ατόμου που την ασκεί αλλά και της οικογενειακής μονάδας μέσα στην οποία ο/η εργαζόμενη εντάσσεται και υποστηρίζει. Στην περίπτωση των γυναικών της εργατικής τάξης η πορνεία αποτελεί μέσο υποστήριξης της ανατροφής και εκπαίδευσης των παιδιών όταν το βασικό οικογενειακό εισόδημα δεν επαρκεί. Σε πολλές περιπτώσεις η πορνεία συνεπάγεται τη μετανάστευση του/της εργαζομένης με σκοπό την αποπλήρωση χρεών ή τη σταδιακή αλυσιδωτή μετανάστευση και των υπολοίπων μελών μιας οικογένειας.

Σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας

Οι παραπάνω θέσεις--που ουσιαστικά διαμορφώθηκαν κυρίως μέσα από τα διεθνή κινήματα οργάνωσης των ιεροδούλων--έχουν τεράστιες συνεπαγωγές για τη διαμόρφωση των σύγχρονων κατευθύνσεων της έρευνας σε ζητήματα σωματεμπορείας και πορνείας. Ακολουθώντας τις γενικότερες εξελίξεις στο χώρο της κοινωνικής έρευνας η μελέτη της σωματεμπορείας και πορνείας σήμερα αφορά μια σειρά φαινομένων μέσω των οποίων το εξεταζόμενο θέμα συνδέεται με ευρύτερα ζητήματα του κοινωνικού γίνεσθαι. Καθώς οι σύγχρονοι μελετητές έχουν σχεδόν συνολικά αποδεχθεί ότι οι εργαζόμενοι/ες στην πορνεία δεν μπορούν να θεωρηθούν ως μια σταθερή και κλειστή ομάδα εργαζομένων τείνουν προς προσεγγίσεις που αναλύουν το φαινόμενο σε συνάρτηση με τις δυναμικές εξελίξεις των ευρύτερων δομών που χαρακτηρίζουν τόσο το τοπικό όσο και το παγκόσμιο επίπεδο οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης κατά τη νεότερη περίοδο. Ας αναφερθούμε σε κάποιες από τις βασικές θεματικές που προκύπτουν μέσα από αυτές τις διευρυμένες προσεγγίσεις:⁶

1. Έμφυλες Σχέσεις

Αν και ο αριθμός ανδρών και αγοριών που εργάζονται στη σύγχρονη βιομηχανία του σεξ συνεχώς αυξάνεται, οι κοινωνικές σχέσεις που αφορούν την οργάνωση και

⁵ Για τη σύγκλιση μεταξύ πολιτικού ακτιβισμού και έρευνας σε ζητήματα σωματεμπορείας, βλέπε Dennis Altman, *Global Sex* (Chicago: The University of Chicago Press, 2000)

⁶ Για μια ενδελεχή ανάλυση των σύγχρονων κατευθύνσεων της έρευνας σε ζητήματα σωματεμπορείας και πορνείας, βλέπε Kamala Kempadoo & Jo Doezema, *Global Sex Workers. Rights, Resistance, and Redefinition* (New York & London: Routledge, 1998).

λειτουργία του εργασιακού αυτού χώρου καθορίζουν την κοινωνική κατηγορία 'γυναίκα' ως παραγωγό και την κοινωνική κατηγορία "άνδρας" ως καταναλωτή του σεξ ως μορφής παρεχόμενης υπηρεσίας. Η άνιση σχέση μεταξύ των δύο πόλων αυτής της συναλλαγής είναι δεδομένη σε μια σειρά διαφορετικών κοινωνικών, πολιτισμικών και εθνικών πλαισίων. Έτσι η έρευνα σε ζητήματα πορνείας και σωματεμπορείας προσανατολίζεται προς την ιστορική και συγχρονική ανάλυση των έμφυλων σχέσεων και του ρόλου που παίζει η σεξουαλικότητα στην αναπαραγωγή ή τον μετασχηματισμό τους.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τα παρακάτω βιβλία:

Wendy Chapkis, *Title Live sex acts: women performing erotic labor* (New York: Routledge, 1997).

Christian Henriot, *Prostitution and sexuality in Shanghai: a social history, 1849-1949* (Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2001)

Donald Lowe, *The Body in Late-Capitalist USA* (Durham: Duke University Press, 1995)

Ann Oakley. *Title Sex, gender, and society* (San Francisco, Harper & Row [1972])

Maggie O'Neil *Prostitution and feminism: towards a politics of feeling* (Cambridge, UK: Malden, MA: Polity Press; Blackwell, 2001).

Laurie Shrage, *Moral dilemmas of feminism: prostitution, adultery, and abortion* (New York: Routledge, 1994).

Alan Soble, *Pornography: Marxism, Feminism, and the Future of Sexuality* (New Haven: Yale University Press, 1986).

Bryan Turner, *The Body and Society* (London: Sage, 1996).

2. Εργασιακές Σχέσεις

Η σεξουαλική εργασία δεν είναι μια παγκόσμια ή α-ιστορική κατηγορία, αλλά αντίθετα υπόκειται σε αλλαγές και επαναορισμούς. Έτσι, ενώ φαινόμενα πορνείας μπορούμε να διακρίνουμε σε κάθε ιστορική περίοδο, η παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών πήρε ιδιαίτερο χαρακτήρα στο πλαίσιο της καπιταλιστικής συσσώρευσης και της εμπορευματοποίησης της μισθωτής εργασίας. Όπως έχει παρατηρήσει η Louise White στην μελέτη της για την πορνεία στο αποικιοκρατούμενο Ναϊρόμπι «η πορνεία αποτελεί μια καπιταλιστική κοινωνική σχέση όχι επειδή ο καπιταλισμός δημιούργησε την πορνεία εμπορευματοποιώντας τις σεξουαλικές σχέσεις αλλά επειδή η μισθωτή εργασία είναι ένα μοναδικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού: ο

καπιταλισμός εμπορευματοποιεί την εργασία.»⁷ Από αυτή την άποψη οι σύγχρονες έρευνες περί πορνείας εντάσσουν το φαινόμενο στο ευρύτερο πλαίσιο μελέτης της εργασίας και των εργασιακών σχέσεων κατά τη νεότερη και σύγχρονη περίοδο. Έτσι τα σύγχρονα φαινόμενα σωματεμπορείας εντάσσονται στο ευρύτερο θεωρητικό και ερευνητικό πλαίσιο μελέτης του ρόλου του σταδιακά διογκούμενου τομέα παροχής υπηρεσιών στην οργάνωση και αναπαραγωγή του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος κατά την μετα-βιομηχανική περίοδο.

Οι παρακάτω μονογραφίες και συλλογές άρθρων καταγράφουν τη συζήτηση περί μορφών εργασίας της μετα-βιομηχανικής περιόδου και διαγράφουν το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται σήμερα η μελέτη μορφών εμπορίου και παροχής υπηρεσιών που συνδέονται με την πορνεία:

Eileen Boris, ed. *Homeworkers in Global Perspective: Invisible No More* (New York: Routledge, 1996)).

Swasti Mitter, *Common Fate, Common Bond. Women in the Global Economy* (London: Pluto Press, 1986).

Alejandro Portes, Manuel Castells, and Lauren A Benton, eds. *The Informal Sector. Studies in Advanced and Less Developed Countries* (Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1989).

Annie Phizacklea, ed. *One Way Ticket. Migration and Female Labour* (London: Routledge, 1984)

Saskia Sassen, *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1988).

3. Ρατσισμός

Η σύνδεση της σεξουαλικής εργασίας με το θέμα του ρατσισμού είναι διπλή. Αφενός αφορά το σημαντικό ρόλο που παίζουν τα στερεότυπα και τα ιδεολογήματα σχετικά με την εθνική και φυλετική ταυτότητα των εργαζομένων στην οργάνωση των τοπικών αγορών εργασίας. Αφετέρου, η σύνδεση της σεξουαλικής εργασίας με το ρατσισμό αφορά την οργάνωση και λειτουργία των διεθνών δικτύων σωματεμπορείας και σεξουαλικής δουλείας.

Οι σύγχρονες μελέτες περί πορνείας στρέφονται προς την μελέτη της επίδρασης των φυλετικών διαφορών στους όρους και τις συνθήκες εργασίας των εργαζομένων. Εξετάζονται από αυτή την άποψη οι ιδιαιτερότητες που

---

⁷ Louise White, *The Comforts of Home: Prostitution in Colonial Nigeria* (Chicago: University of Chicago Press), p. II

παρουσιάζουν οι διαφορετικές ομάδες εργαζομένων και ανασκευάζεται η θεώρηση των ιεροδούλων ως μιας σταθερής και ομοιογενούς κοινωνικής ομάδας. Παράλληλα, μέσα από παρόμοιες προσεγγίσεις δίνεται η δυνατότητα ανάλυσης του ρατσισμού σε σχέση με σύγχρονα φαινόμενα μετακινήσεων και μεταναστεύσεων. Όσον αφορά τη σύνδεση ρατσισμού και σωματεμπορείας στο διεθνές πεδίο, σύγχρονες προσεγγίσεις διερευνούν την επίδραση των νεο-αποικιακών διεθνών σχέσεων στο διαχωρισμό μεταξύ κρατών παραγωγής/εξαγωγής και κρατών εισαγωγής/κατανάλωσης της σεξουαλικής εργασίας.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρακάτω μονογραφίες και συλλογές άρθρων:

Rita Nakashima Brock, *Casting stones: prostitution and liberation in Asia and the United States* (Minneapolis: Fortress Press, c1996)

Chris Ryan, *Sex tourism: marginal people and liminalities* (London; New York: Routledge, 2001)

Sandra Pollock Sturdevant, *Let the good times roll: prostitution and the U.S. military in Asia* (New York: The New Press, 1992)

Sun, sex, and gold: tourism and sex work in the Caribbean (Lanham [Md.]: Rowman & Littlefield Publishers, c1999)

Sex tourism and prostitution: aspects of leisure, recreation and work (Elmsford, NY: Cognizant Communication Corp., 1998)

Tourism and sex: culture, commerce, and coercion (London; New York: Pinter, 2000)

4. Παγκοσμιοποίηση

Η σεξουαλική εργασία είναι ένα διεθνικό φαινόμενο. Ήδη από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα η οργάνωση των δικτύων σωματεμπορείας και πορνείας ξεπερνούσε τα όρια του έθνους-κράτους. Το ζήτημα που απασχολεί τους ερευνητές σήμερα είναι η εντατικοποίηση του διεθνικού χαρακτήρα του φαινομένου ιδιαίτερα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Η εντατικοποίηση του φαινομένου είναι δύσκολο να εξακριβωθεί καθώς όλες οι εκτιμήσεις είναι κατά προσέγγιση λόγω κυρίως του παράνομου χαρακτήρα ενός τεράστιου τμήματος των οικονομικών δραστηριοτήτων που συνδέονται με τη σεξουαλική εργασία.

Ένα μεγάλο τμήμα της βιβλιογραφίας σε αυτόν τον χώρο αφορά το φαινόμενο της σωματεμπορείας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής μονογραφίες:

Daniel Campagna, *The sexual trafficking in children: an investigation of the child sex trade* (Dover, Mass.: Auburn House Pub. Co., c1988)

Laud Humphreys, *Tearoom Trade; Impersonal Sex in Public Spaces* (Chicago: Aldine Pub., 1970)

Jeremy Seabrook, *Travels in the skin trade: tourism and the sex industry* (London; Chicago, Ill.: Pluto Press, 1996)

Carolyn Sleightholme, *Guilty without trial: women in the sex trade in Calcutta* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1997)

United States. Congress. Commission on Security and Cooperation in Europe, *The sex trade: trafficking of women and children in Europe and the United States: hearing before the Commission on Security and Cooperation in Europe, One Hundred Sixth Congress, first session, June 28, 1999*. (Washington: U.S. G.P.O.: For sale by the U.S. G.P.O., Supt. of Docs., Congressional Sales Office, 1999 [i.e. 2000])

Η αναπτυξιακή ορμή της παγκόσμιας οικονομίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες βασίστηκε--αλλά και προκάλεσε--το ραγδαίο πολλαπλασιασμό των ειδών και πρακτικών κατανάλωσης. Ακολουθώντας τις ευρύτερες δυναμικές της νέας οικονομίας από τη δεκαετία του 1970 και μετά, η βιομηχανία του σεξ αναπτύχθηκε τόσο σε όγκο όσο και στην ποικιλία των παρεχομένων προϊόντων. Κατά την τελευταία δεκαετία η ανάπτυξη διαφόρων μορφών παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών στον κυβερνοχώρο πρόσθεσε έναν ολόκληρο νέο τομέα δραστηριότητας, η διερεύνηση του οποίου αποτελεί σήμερα πρόκληση για τους κοινωνικούς επιστήμονες.

Τέλος, η σχέση μεταξύ παγκοσμιοποίησης και σεξουαλικής εργασίας Carolyn καταγράφεται ερευνητικά και σε ένα άλλο επίπεδο. Η ανάδυση της νέας παγκόσμιας οικονομίας συνοδεύτηκε από την επιδείνωση των συνθηκών ζωής και εργασίας για ένα μεγάλο τμήμα των γυναικών του πλανήτη (ημι-απασχόληση, εποχική εργασία, σταδιακή πτώση των πραγματικών ημερομισθίων, αύξηση των ωρών εργασίας, επιδείνωση των συνθηκών εργασίας, ιδιαίτερα στο εσωτερικό των ζωνών ελεύθερου εμπορίου). Η επιδείνωση των συνθηκών ζωής για ένα μεγάλο τμήμα των γυναικών (αλλά και παιδιών) του πλανήτη οδήγησε σε αύξηση των απασχολούμενων στην πορνεία και ενίσχυσε την οργάνωση των διεθνών δικτύων

σωματεμπορείας. Επιπλέον άλλοι παράγοντες όπως η ανεξέλεγκτη επέκταση της επιδημίας του AIDS οδήγησαν στη σταδιακή επιδείνωση των συνθηκών σεξουαλικής εργασίας.

Ένα μεγάλο τμήμα των σύγχρονων ερευνών περί πορνείας και σωματεμπορείας αφορά την επίδραση της νέας παγκόσμιας οικονομίας στη διαμόρφωση των συνθηκών και πρακτικών σεξουαλικής εργασίας.

Αναφέρουμε τις εξής μονογραφίες και συλλογές άρθρων που υποδεικνύουν τις συντεταγμένες αυτού του πεδίου έρευνας:

Gavin Jones, *Prostitution in Indonesia* (Jakarta: Pustaka Sinar Harapan, 1998).

Lin Lean Lim, *The Sex Sector: The Economic and Social Bases of Prostitution in Southeast Asia* (Geneva: International Labor Organization, 1998).

Kon & J. Riordan *Sex and Russian Society* (Bloomington: Indiana University Press, 1993).

Chris Ryan, *Recreational Tourism* (New York: Routledge, 1991).

ΙΙΙ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Εισαγωγή

Η βιβλιογραφική επισκόπηση στοχεύει στην καταγραφή των σημαντικότερων ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί και αφορούν ζητήματα πορνείας και σωματεμπορείας στον ελληνικό χώρο. Όπως θα φανεί παρακάτω η έρευνα των ζητημάτων αυτών βρίσκεται σε ένα πρώιμο αν και ιδιαίτερα δυναμικό στάδιο. Οι θεματικές που εξετάζονται, οι μεθοδολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται και οι επιστημονικοί κλάδοι που εμπλέκονται χαρακτηρίζονται από μια εξαιρετική ποικιλία αλλά και από περιορισμένη αντιπροσωπευτικότητα όσον αφορά τον αριθμό των ολοκληρωμένων ερευνών. Με βάση αυτά τα δεδομένα οποιαδήποτε συστηματικοποίηση των πορισμάτων της μέχρι τώρα έρευνας σε σχετικά ζητήματα στον ελληνικό χώρο θα ήταν πρώιμη και ελάχιστα χρήσιμη για τον ερευνητή.

Ένα μεγάλο μέρος των ερευνών αφορά το χώρο της υγείας. Κάποιες από τις έρευνες που αφορούν αυτή τη θεματική παράγονται στο χώρο της ιατρικής, της δημογραφίας και της βιογεννητικής. Το ενδιαφέρον των μελετητών εστιάζεται στο ζήτημα των σύγχρονων επιδημιών—και ιδιαίτερα του ιού HIV—και στο ρόλο που παίζει η ανάπτυξη των διεθνών δικτύων σωματεμπορείας και πορνείας στην εξάπλωση τους. Ένα μεγάλο μέρος αυτών των μελετών αφορούν πρωτογενή έρευνα δημογραφικού περιεχομένου. Ένα σημαντικό τμήμα των ερευνών αφορά επίσης αμιγώς ιατρική έρευνα.

Ένα δεύτερο πεδίο έρευνας αφορά το νομικό πλαίσιο που επιχειρεί να ρυθμίσει το καθεστώς της πορνείας και την πάταξη της σωματεμπορείας στον ελληνικό χώρο. Κάποιες από αυτές τις μελέτες έχουν συγκριτικό χαρακτήρα καθώς επιχειρούν να εντάξουν το ελληνικό νομικό καθεστώς στο ευρύτερο ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε αυτό το πεδίο έρευνας εντάσσονται επίσης μελέτες που αφορούν τη λειτουργία των διωκτικών μηχανισμών και της αστυνόμευσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν μελέτες που αφορούν το ζήτημα των απελάσεων αλλοδαπών γυναικών, όπου συναντώνται ο μηχανισμός δίωξης της σωματεμπορείας με τους μηχανισμούς ελέγχου της παράνομης μετανάστευσης και διακίνησης.

Ένα μεγάλο τμήμα των ερευνών αναπτύσσεται στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Οι κοινωνικές προσεγγίσεις στο ζήτημα της πορνείας και της σωματεμπορείας αφορούν:

- Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης και του ρόλου που παίζει η ανάπτυξη της βιομηχανίας του σεξ στον καθορισμό των εργασιακών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων των μεταναστριών. Σε αυτές τις μελέτες διερευνώνται ζητήματα κοινωνικών ταυτοτήτων, εθνοτικών σχέσεων, μεταναστευτικών δικτύων κτλ.
- Αναπαραστάσεις της πορνείας στον κινηματογράφο και τη λογοτεχνία. Διερευνώνται ζητήματα πρόσληψης των ιεροδούλων και αναπαράστασης της πορνείας στην πολιτισμική παραγωγή στον ελληνικό χώρο.
- Μαρτυρίες ιεροδούλων και αυτοβιογραφικά κείμενα που καταθέτουν σημαντικά στοιχεία για το ζήτημα από την πλευρά της βιωμένης εμπειρίας.
- Ευρύτερη κοινωνική πρόσληψη του φαινομένου με έμφαση στη μελέτη του πελατειακού χώρου που συντηρεί την πορνεία και τα δίκτυα σωματεμπορείας.

Τέλος, ένα σημαντικό τμήμα της έρευνας διεξάγεται στο πλαίσιο ευρωπαϊκών ερευνητικών προγραμμάτων που στόχο έχουν τη συγκέντρωση πρωτογενούς υλικού και τη σκιαγράφηση του 'τοπίου' σε σχέση με ζητήματα κυρίως αναγκαστικής πορνείας και διεθνούς σωματεμπορείας. Στόχος των ερευνητικών αυτών προγραμμάτων είναι σε πολλές περιπτώσεις η ανάπτυξη της γνώσης που θα επιτρέψει τη χάραξη αποτελεσματικότερων πολιτικών.

Όπως ήδη αναφέρθηκε η πολλαπλότητα των θεματικών που μελετώνται αντιπαρατίθεται στον μικρό σχετικά αριθμό ολοκληρωμένων ερευνών, γεγονός που καθιστά τη συστηματοποίηση των πορισμάτων της έρευνας πρόκληση. Αντίθετα θεωρούμε χρήσιμη για τον ερευνητή τη συνοπτική παρουσίαση της μέχρι τώρα βιβλιογραφικής και ερευνητικής παραγωγής. Σε αυτή την παρουσίαση κατατάσσουμε το υλικό σε: άρθρα, μονογραφίες, ερευνητικά προγράμματα, εκθέσεις, αδημοσίευτες ανακοινώσεις, διδακτορικές διατριβές, και μαρτυρίες.

1. ΑΡΘΡΑ

D. Agrafiotis & P. Mandi, "Greece", *The International Encyclopedia of Sexuality*, vol.III (New York: Continuum, 1997)

(<<http://www.rki.de/gesund/archive/ies/greece.htm#topofpage>>)(27/02/2001)

European Working Group on HIV Infection in Female Prostitutes, "HIV Infection in European Female Sex Workers: Epidemiological Link with Use of Petroleum Based Lubricants", *AIDS*, 1993, 7 (3), pp. 401-408.

Ξ. Ζαβιτσάνος, Γ. Παπουτσάκης, Ε. Παπουτσάκη, Π. Δάλλα-Βοργιά, «Βιοκοινωνικά χαρακτηριστικά των νόμιμα εκδιδόμενων γυναικών στην Αθήνα», *Εργαστήριο Υγιεινής και Επιδημιολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών. Αντιαφροδισιακό Ιατρείο Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας Ιπποκράτης*, 4ο τεύχος, 1984.

Γ. Καλλίνικος, Γ. Παπουτσάκης, Α. Ρουμελιώτου, Μ. Κοτσιανοπούλου, C. Richardson, Ι. Οικονομίδου, Γ. Παπαευαγγέλου «Ανοσολογικές διαταραχές επί ιερόδουλων και συσχέτιση με σεξουαλικά μεταδιδόμενες λοιμώξεις», *Ιατρική*, τχ. 48, 1985, σσ. 369-376.

Γ. Καμίνης (Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη), «Απελάσεις αλλοδαπών γυναικών εργαζομένων σε νυκτερινά κέντρα διασκεδάσεως. Υπόθεση της 14.6.1999), *Το Σύνταγμα*, έτος ΚΕ, τχ. 5ο, Σεπ.-Οκτ. 1999, σσ. 960-963.

Γρ. Λάζος, «Ο κοινωνικός αποκλεισμός της αλλοδαπής πόρνης στη σύγχρονη Ελλάδα» στο βιβλίο D. Dimitriou (ed.), *Forms of Social Exclusion and Mechanisms of its Reproduction* (Athens: Alfa, 1997)

Γ. Παπαευαγγέλου, Α. Ρουμελιώτου, Γ. Καλλίνικος, Γ. Παπουτσάκης, Ε. Τριχοπούλου, Θ. Στεφάνου, «Education in Preventing HIV Infection in Greek Registered Prostitutes», *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes*, vol.1, 1988, σσ. 386-389.

Γ. Παπουτσάκης, Αντιαφροδισιακό Ιατρείο Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, *Προσπάθεια προσέγγισης ιατρικών προβλημάτων ιερόδουλων στην Ελλάδα (?)*

Iordanis Psimmenos, «The Making of Perifractic Spaces: The Case of Albanian Undocumented Female Migrants in the Sex Industry of Athens" στο βιβλίο Floya

Anthias and Gabriella Lazaridis (eds), *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move* (Oxford & New York, 2000), σσ. 81-101.

A. Ρουμेलιώτου, Ε. Κορνάρου, Γ. Καλλίνικος, Γ. Παπουτσάκης, Ε. Τουσουύλη, Γ. Παπαευαγγέλου, «Παράγοντες κινδύνου λοίμωξης από το HIV σε Ελληνίδες ιερόδουλες», *Ελληνικά Αρχεία AIDS*, 1993, τομ. 1, τχ. 3, σσ. 175-180.

A. Ρουμελιώτου Ε. Κορνάρου, «Η HIV λοίμωξη σε σχέση με τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Το πρόβλημα των εκδιδόμενων γυναικών στην Ελλάδα», *Ελληνικά Αρχεία AIDS*, 1997, τομ. 5, τχ. 4, σσ. 380-385.

A. Ρουμελιώτου, Γρ. Λάζος, Ε. Κορνάρου, «Μη δηλωμένες εκδιδόμενες γυναίκες: Δεδομένα από την έρευνα πεδίου-Παράγοντες που συμβάλλουν στην εξάπλωση του AIDS στην πορνεία», *Ελληνικά Αρχεία AIDS*, τομ. 5, τχ. 4, 1997, σσ. 386-393

D. Agrafiotis & P. Mandi, "Greece", *The International Encyclopedia of Sexuality*, vol.III (New York: Continuum, 1997)

(<<http://www.rki.de/gesund/archive/ies/greece.htm#topofpage>>)(27/02/2001)

**Συνοπτική παρουσίαση των κοινωνικών πρακτικών και αξιών που
συνδέονται με τη σεξουαλικότητα στον ελληνικό χώρο.**

European Working Group on HIV Infection in Female Prostitutes, "HIV Infection in European Female Sex Workers: Epidemiological Link with Use of Petroleum Based Lubricants", *AIDS*, 1993, 7 (3), pp. 401-408.

Σκοπός αυτής της μελέτης ήταν η έρευνα και εκτίμηση των κινδύνων που σχετίζονται με τον HIV και αφορούν ευρωπαϊές γυναίκες που εργάζονται στο χώρο της πορνείας.

Επεξεργασμένη μορφή αυτής της μελέτης έχει μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα και πρόκειται να δημοσιευτεί ως εξής:

Κορνάρου Ε., Λάζος Γρ., Ρουμελιώτου Α., "Η Αλλαγή στη Λειτουργία της Αγοράς των Εκδιδομένων Γυναικών με την Είσοδο Αλλοδαπών Οικονομικών Μεταναστριών και οι Κίνδυνοι Μετάδοσης του AIDS/ΣΜΝ» στο βιβλίο Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, *Δημόσια Υγεία στα Βαλκάνια-Διακρατική Συνεργασία* (βλέπε και ενότητα "Υπό δημοσίευση")

Ξ. Ζαβιτσάνος, Γ. Παπουτσάκης, Ε. Παπουτσάκη, Π. Δάλλα-Βοργιά, «Βιο-κοινωνικά χαρακτηριστικά των νόμιμα εκδιδόμενων γυναικών στην Αθήνα», *Εργαστήριο Υγιεινής και Επιδημιολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών. Αντιαφροδισιακό Ιατρείο Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας Ιπποκράτης*, 4ο τεύχος, 1984.

Σκοπός της εργασίας ήταν η μελέτη και περιγραφή των βιο-κοινωνικών χαρακτηριστικών των γυναικών που εκδίδονταν το 1982 στην Αθήνα και η προσπάθεια εντοπισμού ορισμένων παραγόντων κινδύνου.

Μελετήθηκαν τα βιο-κοινωνικά χαρακτηριστικά 203 γυναικών που εκδίδονταν νόμιμα στην Αθήνα, ηλικίας 20 – 65 ετών. Ειδικότερα μελετήθηκαν δημογραφικά χαρακτηριστικά, ψυχοκοινωνικό ιστορικό, οικογενειακά στοιχεία και περιγραφικές επιδημιολογικές παράμετροι. Τα ευρήματα αυτά συγκρίθηκαν με ανάλογα δεδομένα της απογραφής του ελληνικού πληθυσμού και αντίστοιχα ευρήματα άλλων επιδημιολογικών ερευνών. Από τα ευρήματα της εργασίας προκύπτει ότι παράγοντες που συσχετίζονται με την κατηγορία των γυναικών που ερωτήθηκε είναι η χαμηλή οικονομική στάθμη, η διαταραγμένη οικογενειακή ζωή, και η πρώιμη έναρξη γενετήσιων σχέσεων. Εξάλλου, οι γυναίκες της κατηγορίας αυτής αναφέρουν αυξημένη συχνότητα ψυχιατρικής νοσηλείας και αποπειρών αυτοκτονίας.

Γ. Καλλίνικος, Γ. Παπουτσάκης, Α. Ρουμελιώτου, Μ. Κοτσιανοπούλου, C. Richardson, Ι. Οικονομίδου, Γ. Παπαευσταχίου «Ανοσολογικές διαταραχές επί ιερόδουλων και συσχέτιση με σεξουαλικά μεταδιδόμενες λοιμώξεις», *Ιατρική*, τχ. 48, 1985, σσ. 369-376.

Οι ιερόδουλες λόγω του ιδιόμορφου τρόπου ζωής τους κινδυνεύουν να πάθουν Σύνδρομο Επίκτητης Ανοσολογικής Ανεπάρκειας (AIDS) και να διασπείρουν τη λοίμωξη στο γενικό πληθυσμό. Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανοσολογικής και ορολογικής μελέτης 38 ιερόδουλων για ρετροϊούς. Ειδικότερα έγινε έλεγχος:

(α) Αιματολογικός (αριθμός λευκών αιμοσφαιρίων, ποσοστιαία αναλογία λεμφοκυττάρων και αιματοκρίτης)

(β) Ανοσολογικός. Ελέγχθηκαν οι υποπληθυσμοί των Τ λεμφοκυττάρων με μονοκλωνικά αντισώματα, οι ανοσοσφαιρίνες του ορού και έγιναν δερματικές δοκιμασίες.

(γ) Ορολογικός. Αναζητήθηκαν αντισώματα έναντι των ιών LAV/HTLV – III, HBV, CMV και EBV.

Αντισώματα έναντι του ιού LAV/HTLV – III δεν ανιχνεύθηκαν σε καμιά από τις ιερόδουλες που μελετήθηκαν. Διαπιστώθηκε υψηλή συχνότητα των λοιμώξεων που μεταδίδονται με σεξουαλική επαφή. Έτσι, βρέθηκε αυξημένος επιπολασμός HBV (78%), CMV (92,1%) και EBV (84,2%) και από το ιστορικό διαπιστώθηκε υψηλή συχνότητα των κλασικών αφροδισίων νοσημάτων – σύφιλης (18,4%) και βλεννόρροιας (23,7%). Στις δερματικές δοκιμασίες παρατηρήθηκε υψηλό ποσοστό ανεργείας (54,3%) και σχεδόν όλες οι ιερόδουλες είχαν αυξημένα επίπεδα ανοσοσφαιρινών (86%). Οι απόλυτοι και σχετικοί αριθμοί T3, T4, T8, ER και B βρέθηκαν μέσα στα φυσιολογικά όρια. Η στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων με τη μέθοδο πολλαπλής κατά στάδια εξάρτησης έδειξε ότι τα χρόνια άσκησης του επαγγέλματος και οι οξείες λοιμώξεις επιδρούν αρνητικά στην κυτταρική ανοσία. Ο υψηλός επιπολασμός των λοιμώξεων με τις αρνητικές επιπτώσεις του στο μηχανισμό της κυτταρικής ανοσίας ευνοεί πιθανώς την ανάπτυξη AIDS στις ιερόδουλες, όταν εμφανιστεί ο λοιμογόνος παράγοντας.

Γ. Καμίνης (Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη), «Απελάσεις αλλοδαπών γυναικών εργαζομένων σε νυκτερινά κέντρα διασκεδάσεως. Υπόθεση της 14.6.1999), *Το Σύνταγμα*, έτος ΚΕ, τχ. 5ο, Σεπ.-Οκτ. 1999, σσ. 960-963.

Το άρθρο αναφέρεται στην τακτική των αστυνομικών αρχών σχετικά με απελάσεις αλλοδαπών. Υποστηρίζεται ότι αυτή η τακτική αποτελεί υπέρβαση των άκρων

ορίων της διακριτικής ευχέρειας των αστυνομικών αρχών. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην ποινικοποίηση πράξεων που καταλείπονται από τη νομοθεσία στον συνταγματικά προστατευόμενο χώρο του ιδιωτικού βίου, εν όψει μάλιστα και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των αλλοδαπών από το Σύνταγμα και τις διεθνείς συμβάσεις. Υποστηρίζεται ότι είναι κρίσιμο στην παρούσα συγκυρία το συνταγματικό καθήκον των αστυνομικών αρχών να αιτιολογούν εμπειριστατωμένα στις αλλοδαπές τις συνθήκες κράτησης και τις διαδικασίες απέλασής τους.

Γρ. Λάζος, «Ο κοινωνικός αποκλεισμός της αλλοδαπής πόρνης στη σύγχρονη Ελλάδα» στο βιβλίο D. Dimitriou (ed.), *Forms of Social Exclusion and Mechanisms of its Reproduction* (Athens: Alfa, 1997)

Η μελέτη αυτή αποτελεί μία συνοπτική προσπάθεια σύνθεσης κάποιων αποτελεσμάτων ερευνητικής προσπάθειας στο χώρο της πορνείας αλλοδαπών και του σύγχρονου προβληματισμού πάνω στο ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού. Η κάλυψη του θέματος μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη αν και εστιάζεται σε συγκεκριμένες πτυχές του φαινομένου: παρουσιάζει ορισμένες "στιγμές", ορισμένα "κομβικά σημεία" του κοινωνικού αποκλεισμού των αλλοδαπών πορνών, καθώς και ορισμένα από τα άμεσα αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού στο ψυχισμό και την κοινωνικότητα των συγκεκριμένων γυναικών.

Το κείμενο χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, ο συντάκτης καταθέτει συνοπτικά τη συμβολή του στην αποσαφήνιση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού. Κατ' αυτό τον τρόπο, παρουσιάζει και τη θεωρητική έδρα πάνω στην οποία εδράζεται το δεύτερο μέρος, η εστίαση στον κοινωνικό αποκλεισμό των αλλοδαπών πορνών.

Γ. Παπαευγγέλου, Α. Ρουμελιώτου, Γ. Καλλίνικος, Γ. Παπουτσάκης, Ε. Τριχοπούλου, Θ. Στεφάνου, «Education in Preventing HIV Infection in Greek Registered Prostitutes», *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes*, vol.1, 1988, σσ. 386-389.

Από τον Μάρτιο του 1984 μέχρι το Νοέμβριο του 1985, 350 Ελληνίδες δηλωμένες πόρνες εξετάστηκαν για anti-HIV. Δώδεκα από αυτές (ποσοστό 3,4%) βρέθηκαν θετικές. Με στόχο τον έλεγχο της περαιτέρω διάδοσης της HIV λοίμωξης, διοργανώθηκε μια εκπαιδευτική καμπάνια και εφαρμόστηκε επανέλεγχος κάθε 3 μήνες. Μέχρι τον Οκτώβριο του 1986, δύο νέα περιστατικά καταγράφηκαν σε πληθυσμό 270 εξετασθέντων (ποσοστό ρυθμού εξάπλωσης 0,74% το χρόνο). Νέα κρούσματα δεν ξαναβρέθηκαν μεταξύ των 282 πορνών που παρακολουθήθηκαν το

1988. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στην αποφυγή πελατών από την Κεντρική Αφρική και στην σχεδόν πλήρη χρησιμοποίηση προφυλακτικού σαν αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής καμπάνιας.

Γ. Παπουτσάκης, Αντιαφροδισιακό Ιατρείο Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, *Προσπάθεια προσέγγισης ιατρικών προβλημάτων ιερόδουλων στην Ελλάδα (?)*

Στόχος της έρευνας είναι η καταγραφή των ιατρικών προβλημάτων των ιερόδουλων και ο εντοπισμός των παραγόντων που είναι πιθανόν να μειώσει τη συχνότητα της εμφάνισής τους. Τα νοσήματα κατηγοριοποιούνται σε δύο κατηγορίες: τα κλασικά αφροδίσια νοσήματα –σύφιλη, βλεννόρροια, μαλακό έλκος, αφροδισιακό λεμφοκοκκίωμα– και τα μη κλασικά αφροδίσια νοσήματα–π.χ. τριχομονάδες, μυκητιάσεις, μη γονοκοκκική ουρηθρίτιδα, έρπητας των γεννητικών οργάνων, ηπατίτιδα Β κ.α. Σε αυτά μπορεί να προστεθούν ο καρκίνος του τραχήλου της μήτρας (που συναντάται συχνότερα σε γυναίκες με έντονη σεξουαλική ζωή) και το σύνδρομο του AIDS.

Με βάση τα αποτελέσματα των εξετάσεων που έγιναν στις ιερόδουλες στο Αντιαφροδισιακό Ιατρείο προέκυψε ότι η συχνότητα κρουσμάτων σύφιλης και βλεννόρροιας μειώθηκε σημαντικά στον πληθυσμό των ιερόδουλων ενώ δεν συνέβη το ίδιο στις μη νόμιμα εκδιδόμενες γυναίκες. Από τις μελέτες που έγιναν σχετικά με την μόλυνση από τον ιό της ηπατίτιδας Β διαπιστώθηκε ότι οι ιερόδουλες γυναίκες αποτελούν ομάδα «υψηλού κινδύνου», δηλαδή προσβάλλονται συχνότερα από την ηπατίτιδα Β σε σύγκριση με το γενικό πληθυσμό. Επίσης, από μελέτες του Αντιαφροδισιακού Ιατρείου προέκυψε ότι η συχνότητα των νόσων των κυτταρομεγαλοϊου και άλλων ερπητοϊών, των τριχομονάδων, των μυκητιάσεων και των χλαμυδίων (που είναι το συχνότερο αίτιο της μη γονοκοκκικής ουρηθρίτιδας) είναι υψηλότερη στις ιερόδουλες απ' ό,τι σε γυναίκες-μάρτυρες.

Την εποχή που συντάχθηκε το κείμενο δεν είχαν σημειωθεί ακόμα κρούσματα συνδρομών AIDS στις ιερόδουλες αλλά όπως σημειώνεται «συνιστάται συνεχής επαγρύπνηση για να αποφευχθεί ο μελλοντικός κίνδυνος AIDS στις ιερόδουλες και από αυτές στο γενικό πληθυσμό». Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο παρεχόμενος συστηματικός υγειονομικός έλεγχος των ιερόδουλων δεν είναι αρκετός αλλά θα πρέπει να υπάρξει φροντίδα του κράτους και για την κοινωνική προστασία αφού το πρόβλημα της πορνείας είναι καθαρά κοινωνικό και λιγότερο ιατρικό.

Iordanis Psimmenos, «The Making of Perifractic Spaces: The Case of Albanian Undocumented Female Migrants in the Sex Industry of Athens” στο βιβλίο Floya Anthias and Gabriella Lazaridis (eds), *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move* (Oxford & New York, 2000), σσ. 81-101.

Το άρθρο στηρίζεται σε πρωτογενή έρευνα που αφορά Αλβανίδες μετανάστριες που ήρθαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1991-5 και εργάζονται σε 'κέντρα διασκέδασης' στην Αθήνα καθώς και ως οικιακές βοηθοί. Τα πορίσματα της πρωτογενούς έρευνας εξετάζονται στο ευρύτερο πλαίσιο τριών διαδικασιών: παγκοσμιοποίηση, δημογραφική κυριαρχία των γυναικών στα σύγχρονα μεταναστευτικά κινήματα, κοινωνικός αποκλεισμός. Η οικονομική ζωή των μεταναστριών που εργάζονται στη βιομηχανία του έρωτα στην Αθήνα εντάσσεται στη συνεχή διαδικασία οικονομικού αποκλεισμού των γυναικών τόσο πριν όσο και μετά τον εκπατρισμό τους.

A. Ρουμελιώτου, E. Κορνάρου, Γ. Καλλίνικος, Γ. Παπουτσάκης, E. Τουσουύλη, Γ. Παπαευαγγέλου, «Παράγοντες κινδύνου λοίμωξης από το HIV σε Ελληνίδες ιερόδουλες», *Ελληνικά Αρχεία AIDS*, 1993, *τομ. 1, τχ. 3*, σσ. 175-180.

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η διερεύνηση των παραγόντων κινδύνου, κύρια των σεξουαλικών, που σχετίζονται με την μετάδοση της HIV λοίμωξης σε ιερόδουλες στην Ελλάδα. Μελετήθηκαν 103 ιερόδουλες, 72 δηλωμένες και 31 αδήλωτες. Χρησιμοποιήθηκε ανώνυμο ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις αφορούσαν στη σεξουαλική συμπεριφορά τους με τους πελάτες και τους ιδιωτικούς ερωτικούς τους συντρόφους, στην υγεία, στην οικονομική, κοινωνική, δημογραφική κατάστασή τους. Από τις εξετασθείσες ιερόδουλες καμία δεν βρέθηκε anti-HIV θετική. Σε υψηλό ποσοστό (98.1%) χρησιμοποιούσαν προφυλακτικό με τους πελάτες κατά την κολπική επαφή και σημαντικά χαμηλότερο κατά τη στοματική και πρωκτική επαφή. Διαφορά παρουσιάζεται στη συμπεριφορά τους όσον αφορά στη χρήση προφυλακτικού με τους ιδιωτικούς ερωτικούς συντρόφους τους. Από τις 64 που είχαν ιδιωτικό σύντροφο μόνο 4 χρησιμοποιούσαν προφυλακτικό στην κολπική επαφή και σε πολύ μικρότερο ποσοστό κατά τη στοματική και πρωκτική. Συμπεραίνεται ότι αν και ο επιπολασμός του anti-HIV πρέπει να είναι χαμηλός στις ιερόδουλες, εν τούτοις οι πρακτικές που ακολουθούν με τους ερωτικούς τους συντρόφους δεν τις εξασφαλίζουν από τη λοίμωξη.

A. Ρουμελιώτου Ε. Κορνάρου, «Η HIV λοίμωξη σε σχέση με τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Το πρόβλημα των εκδιδόμενων γυναικών στην Ελλάδα», *Ελληνικά Αρχεία AIDS*, 1997, τομ. 5, τχ. 4, σσ. 380-385.

Ο έλεγχος της HIV λοίμωξης στις δηλωμένες εκδιδόμενες γυναίκες εφαρμόστηκε από τα πρώτα χρόνια της εμφάνισης της νόσου. Η παρέμβαση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα τη χρήση προφυλακτικού από μεγάλο αριθμό εκδιδόμενων γυναικών και την μη εμφάνιση κρουσμάτων AIDS σε αυτό τον πληθυσμό.

Η τεράστια αύξηση εισαγωγής εκδιδόμενων γυναικών από τις πρώην Ανατολικές χώρες, οι οποίες δουλεύουν σε καθεστώς βίας και εκμετάλλευσης κρύβει μεγάλους κινδύνους για την υγεία των εκδιδόμενων γυναικών και της Δημόσιας Υγείας, εξαιτίας της χωρίς προφύλαξη εφαρμογής τεχνικών, οι οποίες αποφέρουν μεγάλα κέρδη σε αυτούς που ελέγχουν το χώρο. Τα τελευταία χρόνια η εμφάνιση κρουσμάτων AIDS/ΣΜΝ στις αλλοδαπές εκδιδόμενες γυναίκες εξαναγκάζει σε παρεμβάσεις για την προστασία της υγείας τους και της Δημόσιας Υγείας γενικότερα.

Το άρθρο έχει δημοσιευθεί και στην αγγλική γλώσσα
(<http://www.mednet.gr/greek/soc/aids/eea544e.htm>)

A. Ρουμελιώτου, Γρ. Λάζος, Ε. Κορνάρου, «Μη δηλωμένες εκδιδόμενες γυναίκες: Δεδομένα από την έρευνα πεδίου-Παράγοντες που συμβάλλουν στην εξάπλωση του AIDS στην πορνεία», *Ελληνικά Αρχεία AIDS*, τομ. 5, τχ. 4, 1997, σσ. 386-393

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η διερεύνηση και καταγραφή του χώρου των εκδιδόμενων γυναικών, οι οποίες δεν είναι δηλωμένες και δεν βρίσκονται υπό ιατρική παρακολούθηση και έλεγχο για AIDS/ΣΜΝ.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, κάτω από τη δηλωμένη πορνεία έχει αναπτυχθεί και μια αδήλωτη πορνεία η οποία συντίθεται κυρίως από αλλοδαπές. Η αδήλωτη πορνεία χαρακτηρίζεται και από την ελάχιστων προδιαγραφών τήρηση κανόνων προστασίας ως προς τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Σε συνδυασμό με τις συνολικές συνθήκες ζωής που χαρακτηρίζουν τις αδήλωτες εκδιδόμενες, τις ασταθείς προφυλάξεις της πορνικής πελατείας αλλά και τη σχετικά υψηλή κινητικότητα τους σε εθνική και διεθνή κλίμακα, οι συγκεκριμένες αδήλωτες εκδιδόμενες αποτελούν αξιόλογο παθητικό φορέα για τη μετάδοση το ιού AIDS και των άλλων ΣΜΝ.

Τα τελευταία τρία χρόνια, από τις 20.000 μη δηλωμένες εκδιδόμενες γυναίκες που συμμετείχαν σε έρευνα βρέθηκαν 44 anti-HIV θετικές. Από αυτές οι 29 το παραδέχτηκαν οι ίδιες ενώ για τις υπόλοιπες η πληροφορία είναι επαληθευμένη.

Το άρθρο έχει δημοσιευθεί και στην αγγλική γλώσσα

(<<http://www.mednet.gr/greek/soc/aids/ea545e.htm>>)

2. ΒΙΒΛΙΑ

Άρης Δημητρίου, *Αυστηρώς Ακατάλληλον. Ελληνικό Πορνό: Από την Ομόνοια στο Αλκαζάρ* (Αθήνα: Οξύ, 2000)

Γρηγόρης Λάζος, *Η Σεξουαλικότητα ως Αξία στη Σύγχρονη Ελλάδα* (Αθήνα: Δελφίνι, 1997)

Γρηγόρης Λάζος, *Το Πρόβλημα της Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρία και Πράξη* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1998)

Αντώνης Μαγγανάς (επιμ.), *Τα εκδιδόμενα άτομα. Πορνεία: Παρέκκλιση ή Παράβαση* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1994)

Άγγελος Α. Τσιγκρής, *Εμπορία και σεξουαλική εκμετάλλευση της γυναίκας: Τα αποτελέσματα μιας έρευνας* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1997)

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Μεγαπάνου, *Συνέντευξη με την Άννα (;)*

Τασία Χατζή, *Πουτάνα. Δεκατρία Χρόνια Μετά* (Αθήνα: Οδυσσέας, 1993)

Γιώργος Χρονάς, *Η Γυναίκα της Πάτρας* (Αθήνα: Σιγαρέτα, 1989)

Άρης Δημητρίου, *Αυστηρώς Ακατάλληλον. Ελληνικό Πορνό: Από την Ομόνοια στο Αλκαζάρ* (Αθήνα: Οξύ, 2000)

Το βιβλίο διερευνά τον τρόπο απεικόνισης του ερωτισμού στον κινηματογράφο μέσα από μια επισκόπηση της ιστορίας του ελληνικού πορνό. Αποτελείται από άρθρα και συνεντεύξεις διαφόρων συγγραφέων, κριτικών κινηματογράφου αλλά και πρωταγωνιστών.

Γρηγόρης Λάζος, *Η Σεξουαλικότητα ως Αξία στη Σύγχρονη Ελλάδα* (Αθήνα: Δελφίνι, 1997)

Μονογραφία που μελετά τους τρόπους αξιολόγησης της σεξουαλικότητας στο πλαίσιο των κυρίαρχων αξιακών συστημάτων της μεταπολεμικής Ελλάδας. Τα βασικά ερωτήματα που ορίζουν την έρευνα είναι:

- Ποιά είναι τα αξιακά συστήματα που ρυθμίζουν τη σεξουαλικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα και πώς αυτά διαπλέκονται ιστορικά;
- Ποιοί οι ιστορικοί φορείς (τάξεις, ομάδες, κοινωνικές κατηγορίες) που αποτελούν τους φορείς αυτών των αξιακών συστημάτων;
- Πώς ορίζονται τα κυρίαρχα αξιακά συστήματα που ορίζουν το φύλο;
- Πώς τα αξιακά συστήματα επαναπροσδιορίζουν τους ίδιους τους φορείς τους;

Το βασικό επιχείρημα που υποστηρίζεται στις διαφορετικές ενότητες του βιβλίου αφορά τη σταδιακή «εκπτώχυνση της γυναίκας στη σύγχρονη Ελλάδα.» Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η σταδιακή μετάβαση από το ορθόδοξο (μη-καπιταλιστικό) σύστημα στο αγοραίο (καπιταλιστικό)—μια διαδικασία που στο επίπεδο των έμφυλων σχέσεων συχνά συνδυάζεται με εκείνη της λεγόμενης 'σεξουαλικής επανάστασης'—«οδήγησε στην αύξηση και νομιμοποίηση του ανδρικού δικαιώματος σεξουαλικής πρόσβασης στις γυναίκες.» Από την άποψη αυτή ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η εκπτώχυνση της γυναίκας στη σύγχρονη Ελλάδα εντάσσεται στη γενικότερη διαδικασία εκπτώχυνσης του «ιστορικού ανθρώπου στον καπιταλισμό σε σχέση με τους προ-(-μη-)καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς.»

Η μελέτη χωρίζεται σε δύο κύριες ενότητες:

- Η πρώτη ενότητα εστιάζει στην μακρο-ιστορική διάσταση και παρέχει το θεωρητικό πλαίσιο προσέγγισης της σεξουαλικότητας ως τμήματος των κυρίαρχων αξιακών συστημάτων.
- Η δεύτερη ενότητα αποτελεί την μικρο-ιστορική διάσταση, όπου εξετάζονται συγκεκριμένες περιπτώσεις σεξουαλικής αξιολόγησης.

Η μελέτη περιλαμβάνει πολλαπλές αναφορές στο φαινόμενο της σωματεμπορείας-πορνείας, ιδιαίτερα στα σημεία όπου εξετάζονται οι πρακτικές ένταξης του ατόμου στη 'σεξουαλική αγορά.'

Γρηγόρης Λάζος, *Το Πρόβλημα της Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρία και Πράξη* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1998)

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μεγάλες ενότητες:

A. Η πρώτη ενότητα αποτελεί μια κριτική καταγραφή των διάφορων τάσεων που αναπτύσσονται στη σύγχρονη ποιοτική έρευνα. Η παρουσίαση αυτών των τάσεων είναι οργανωμένη γύρω από θεματικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά το 'θεωρητικό υποκείμενο' και αναφέρεται στη σχέση της οργάνωσης της ποιοτικής έρευνας με την ευρύτερη θεωρητική παραγωγή στο χώρο των κοινωνικών επιστημών κατά τον εικοστό αιώνα. Ο δεύτερος άξονας αφορά το 'ερευνητικό υποκείμενο', όπου εντάσσονται ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή των θεωρητικών προταγμάτων στο σχεδιασμό συγκεκριμένων ερευνητικών προγραμμάτων και στην παρουσίαση των πορισμάτων της έρευνας.

B. Η δεύτερη ενότητα αποτελεί εφαρμογή των μεθοδολογικών και θεωρητικών προταγμάτων στο συγκεκριμένο παράδειγμα της μελέτης της πορνείας στη σύγχρονη Ελλάδα. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται συνοπτικά το ερευνητικό πεδίο της μελέτης της πορνείας στην Ελλάδα. Εκφράζεται η άποψη ότι λείπουν έρευνες που να προσεγγίζουν το φαινόμενο στην ολότητά του και που να επιχειρούν να το εντάξουν στον ευρύτερο αξιολογικό-πολιτισμικό και κοινωνικό χάρτη της σύγχρονης Ελλάδας. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τα βασικά κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά και τα κοινωνικά υποκείμενα που συμμετέχουν στο φαινόμενο (πορνική αγορά, πόρνη, πορνοπελάτης, πορνεία). Σε επόμενη ενότητα ο συγγραφέας εστιάζει στην προσωπική του ερευνητική ενασχόληση με την πορνεία από το 1991 και μετά με έμφαση στην οργάνωση της έρευνας, τον καθορισμό των ερωτημάτων, τη συγκρότηση του πρωτογενούς υλικού και τον εντοπισμό των υποκειμένων της έρευνας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις μεθόδους προσέγγισης των υποκειμένων της έρευνας (ερευνητική πρόσβαση και αποδοχή). Χρησιμοποιώντας τη συγκεκριμένη έρευνα--και αντλώντας υλικό από την πρώτη ενότητα του βιβλίου--ως παράδειγμα ο συγγραφέας προτάσσει κάποιες βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν την ποιοτική έρευνα με έμφαση στα εξής ζητήματα:

- Άντληση του πρωτογενούς υλικού (συνέντευξη-συζήτηση)
- Εκτίμηση της ποιότητας των πληροφοριών που αντλήθηκαν
- Παρατήρηση

Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον τρόπο συγκρότησης της ερευνητικής ομάδας και της σημασίας της για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας. Ο συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη διάκριση διαφόρων επιπέδων συγκρότησης (προ-ομάδα, οργανική ομάδα, τοπική ερευνητική ομάδα).

Αντώνης Μαγγανάς (επιμ.), *Τα εκδιδόμενα άτομα. Πορνεία: Παρέκκλιση ή Παράβαση* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1994)

Το βιβλίο αποτελεί συλλογή εργασιών φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου (Ευφρ. Σπανέα, Στ. Κωτσολιάκου–Στ. Παπαμιχαήλ, Π. Σχίζας, Ελ. Ευθυμιάδου–Ελ. Μοσχή, Γ. Γκαβανίνης–Ευαγ. Πύργου, Κ. Αδρέου–Μ. Φραντζέσκος, Ελ. Δρακωνάκη–Ν. Τομαρά, Π. Γκουρτζούμη, Μ. Πέτσου–Γ. Καλιδώνη) υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Αντ. Μαγγανά. Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη εκ των οποίων το πρώτο αποτελεί ένα κείμενο του Αντ. Μαγγανά, το δεύτερο περιλαμβάνει 8 εργασίες φοιτητών που έγιναν το Μάιο 1993, ενώ στο τρίτο καταγράφονται αυτούσιες οι απαντήσεις 97 ατόμων που απάντησαν στο ερώτημα «κάντε τα δικά σας σχόλια για το φαινόμενο της πορνείας.»

Αρχικά ο Αντ. Μαγγανάς εξηγεί ότι η ιδέα πραγματοποίησης των εργασιών αυτών γεννήθηκε μέσα στο πλαίσιο του μαθήματος «Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης» που είχε στόχο να αποδείξει, με βάσει ορισμένες οριακές περιπτώσεις, πόσο δύσκολο είναι να αποφανθεί κάποιος αν η δημιουργία ενός εγκλήματος είναι αποτέλεσμα κοινωνικής συναίνεσης ή κοινωνικής σύγκρουσης και επιβολής της άποψης της ισχυρότερης ομάδας. Η πορνεία αποτελεί, σύμφωνα με τον Αντ. Μαγγανά, μια κατ'έξοχην οριακή περίπτωση.

Επίσης, ξεκαθαρίζει ότι οι εργασίες των φοιτητών παρουσιάζουν κάποιες ελλείψεις και ότι σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν μια πλήρη κοινωνιολογική έρευνα. Οι εργασίες περιλαμβάνουν κυρίως συνεντεύξεις εκδιδόμενων ατόμων (γυναίκες και τραβεστί) που στην πλειοψηφία τους --όσον αφορά τις γυναίκες-- είναι νόμιμα εκδιδόμενες. Αυτό σημαίνει ότι δεν αποδίδεται η πραγματική όψη του προβλήματος αλλά μάλλον σκιαγραφείται μια ωραιοποιημένη εικόνα αφού οι συνθήκες ανάμεσα σε μια «χαρακτηρισμένη» γυναίκα και σε μία γυναίκα του «πεζοδρομίου» είναι τελείως διαφορετικές.

Στη συνέχεια ο Αντ. Μαγγανάς αναφέρεται στα τρία συστήματα για τον έλεγχο της πορνείας:

1. Το απαγορευτικό που ισχύει σε χώρες που απαγορεύεται η πορνεία υπό όλες τις μορφές της. Το σύστημα αυτό υιοθετείται από 30 περίπου χώρες μεταξύ των οποίων η Σουηδία, η Νορβηγία και η κάτω χώρες.

Το διακανονιστικό σύμφωνα με το οποίο η εκδιδόμενη επιτρέπεται να εξασκεί το επάγγελμα της με την προϋπόθεση ότι ακολουθεί τους κανονισμούς που υπάρχουν. Με το σύστημα αυτό, που ισχύει και στην Ελλάδα, επιχειρείται κυρίως η πάταξη της σωματεμπορίας και της εκμετάλλευσης των πορνών.

Το καταργητικό σύμφωνα με το οποίο η πορνεία δεν αποτελεί αδίκημα, αλλά απαγορεύεται η διαχείριση οίκων ανοχής καθώς και η τήρηση αρχείων εκδιδόμενων, απαγορεύεται το «εμπόριο ανθρώπων.»

Ακολουθώς, καταγράφονται στα όσα ισχύουν στην Ελλάδα με την παράθεση σχετικών εδαφίων του Ποινικού Κώδικα και του Ν. 1193/81 «περί της εξ αφροδίσιων νόσων προστασίας και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων.» Επισημαίνεται ότι παρά το γεγονός ότι στην Ελλάδα ισχύει το διακανονιστικό σύστημα τα προβλήματα είναι σημαντικά επειδή έχει αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των λάθρα εκδιδόμενων γυναικών.

Άγγελος Α. Τσιγκρής, *Εμπορία και σεξουαλική εκμετάλλευση της γυναίκας: Τα αποτελέσματα μιας έρευνας* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1997)

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται δύο έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για λογαριασμό του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Οι έρευνες αυτές προσεγγίζουν το φαινόμενο της εμπορίας και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης της γυναίκας.

Η πρώτη από τις δύο έρευνες, που αποτελεί και το πρώτο μέρος του βιβλίου, ασχολείται με την ελληνική δικαστηριακή πρακτική, δηλαδή με τη σκιαγράφηση του δικαστηριακού πορτραίτου του φαινομένου σωματεμπορίας-σεξουαλικής εκμετάλλευσης των γυναικών στην Ελλάδα. Η προσέγγιση αυτή έγινε μέσα από την εξέταση δείγματος των δικαστικών αποφάσεων όλων των επιμέρους τμημάτων του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου της Αθήνας, που αφορούσαν στη διευκόλυνση ακολασίας άλλων (αρ. 348 του Ποιν. Κώδικα), στη μαστροπεία (αρ. 349 του Ποιν. Κώδικα), στην εκμετάλλευση πόρνης (αρ. 350 του Ποιν. Κώδικα) και στη σωματεμπορία (αρ. 351 του Ποιν. Κώδικα) για τη χρονική περίοδο από το 1991 ως και το 1995.

Τα συμπεράσματα της έρευνας στηρίζονται στις δικαστικές αποφάσεις για μαστροπεία, σωματεμπορία, εκμετάλλευση πόρνης και διευκόλυνση ακολασίας άλλων, ενώ δεν έχουν συμπεριληφθεί στη διαδικασία συναγωγής τελικών συμπερασμάτων οι υποθέσεις διευκόλυνσης ακολασίας άλλων δια του τύπου. Τα συμπεράσματα συνοπτικά αναφέρουν τα εξής:

Οι περισσότερες από τις υποθέσεις του δείγματος περιλαμβάνουν περισσότερα από ένα θύματα, ενώ υπάρχουν και αρκετές που περιλαμβάνουν περισσότερους

δράστες, γεγονός που ενισχύει κατά τον συγγραφέα την άποψη ότι πρόκειται για μια μορφή οργανωμένου εγκλήματος στην οποία πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή.

Τόσο οι δράστες όσο και τα θύματα είναι κατά κανόνα άτομα που ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, άτομα του υποκόσμου, χωρίς εύρυθμη οικογενειακή ζωή και με μεγαλύτερη ή μικρότερη σχέση με το χώρο της πορνείας. Η εκμετάλλευση γυναικών αποτελεί για την πλειοψηφία των δραστών την κύρια πηγή των εισοδημάτων τους.

Σε 2 από τις 19 υποθέσεις μαστροπείας (10.5%) εμπλέκονται πρώην αστυνομικοί, γεγονός που μπορεί να ερμηνεύσει τη μικρή θεατότητα και την υπο-εκπροσώπηση των συγκεκριμένων αδικημάτων στις επίσημες αστυνομικές και δικαστικές στατιστικές ως προϊόν «καλής συνεργασίας» των δραστών με κάποιους, «πολύ λίγους» όπως αναφέρει ο συγγραφέας, αστυνομικούς.

Σημαντικότερη είναι η εκπροσώπηση των αλλοδαπών--κυρίως Αλβανικής εθνικότητας--στις κατηγορίες των θυμάτων, σημαντικό ποσοστό των οποίων βρίσκονται παράνομα στην Ελλάδα. Αντίθετα στις κατηγορίες των δραστών, η συντριπτική πλειοψηφία ήταν Έλληνες.

Τα ευρήματα της έρευνας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια μορφή εγκληματικότητας με στενή διαπροσωπική ή συγγενική σχέση των συμμετεχόντων μερών. Συγκεκριμένα οι δράστες και τα θύματα συνήθως είναι εραστής είτε ανδρόγυνα, ενώ πολύ σπάνια είναι απολύτως άγνωστοι ή απλά γνωστοί.

Πρόκειται για μια ιδιαίτερη μορφή εγκληματικότητας με ελάχιστη θεατότητα και τεράστιο αριθμό αφού σπάνια τα εγκλήματα αυτού του τύπου φθάνουν στην αστυνομία και ακόμα σπανιότερα στο δικαστήριο. Ωστόσο το γεγονός ότι στην Ελλάδα δραστηριοποιήθηκε το υπό εξέταση χρονικό διάστημα σημαντικός αριθμός πορνών (1991-7.000, 1996-10.400) ενώ στο Τριμελές Πλημμελειοδικείο εκδικάστηκαν μόνο 29 υποθέσεις αδικημάτων του άρθρου 384-351 του Ποινικού Κώδικα σε πέντε χρόνια δείχνει ότι τα φαινόμενα αυτά αγνοούνται από τους επίσημους φορείς, τις αστυνομικές, δικαστικές και σωφρονιστικές στατιστικές.

Η συντριπτική πλειοψηφία των υποθέσεων που εξετάστηκαν κατέληξαν σε καταδικαστική απόφαση με ποινές 1-3 χρόνια που συνοδεύτηκαν και με καταβολή χρηματικού προστίμου σε πολλές περιπτώσεις.

Η αυτεπάγγελτη αστυνομική δράση είναι η κύρια πηγή ενεργοποίησης των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου. Τα θύματα σπάνια καταγγέλλουν τα περιστατικά είτε κυρίως γιατί **δεν** βιώνουν συναισθήματα θυματοποίησης λόγω των μεγάλων οικονομικών απολαβών που έχουν, είτε γιατί βρίσκονται παράνομα στην Ελλάδα, είτε γιατί είναι σε καθεστώς μόνιμων απειλών, είτε γιατί διατηρούν στενές διαπροσωπικές σχέσεις με τους δράστες.

Τέλος, μερικά ακόμη συμπεράσματα είναι ότι: η πλειοψηφία των δραστών ήταν άνδρες, το σύνολο των θυμάτων ήταν γυναίκες, η μεγάλη πλειονότητα των θυμάτων--την περίοδο τέλεσης των εγκλημάτων--ήταν ενήλικα, το σύνολο σχεδόν των δραστών και των θυμάτων ήταν κάτοικοι Αθήνας, το μεγαλύτερο ποσοστό των δραστών ήταν έγγαμοι, τα περισσότερα θύματα ήταν άγαμα, η πλειοψηφία των θυμάτων ασκούσαν νόμιμα την πορνεία, οι χώροι άσκησης της παραπάνω δραστηριότητας ήταν τα «ινστιτούτα μασάζ» στις υποθέσεις μαστροπείας και οι οίκοι ανοχής στις υποθέσεις εκμετάλλευσης πόρνης και σωματεμπορίας.

Η δεύτερη έρευνα αφορά στη διαδικασία περιοδικών πορνογραφικού περιεχομένου στα περίπτερα της Αθήνας και του Πειραιά και καταλήγει στα παρακάτω συμπεράσματα.

Η έκταση της διακίνησης αυτών των εντύπων εξαρτάται:

από το βαθμό στον οποίο μια κοινότητα υιοθετεί μια λιγότερο ή περισσότερο συντηρητική στάση απέναντι στη ζωή.

Από το βαθμό αστυνόμευσης της συγκεκριμένης περιοχής.

Από τον αριθμό των ατόμων που μετακινούνται καθημερινά σε μια περιοχή.

Από το βαθμό αποπροσωποποίησης των σχέσεων μεταξύ των μετακινούμενων ατόμων.

MΑΡΤΥΡΙΕΣ

Μεγαπάνου, Συνέντευξη με την Άννα

Τασία Χατζή, Πουτάνα. Δεκατρία Χρόνια Μετά (Αθήνα: Οδυσσεάς, 1993)

Το βιβλίο περιλαμβάνει μαρτυρίες ιεροδούλων που συλλέχθηκαν από τη συγγραφέα. Σε αυτή την έρευνα η συγγραφέας επαναπροσεγγίζει ιεροδούλες από τις οποίες είχε πάρει συνεντεύξεις πριν δεκατρία χρόνια. Στην πρόσφατη έρευνα η συγγραφέας προσπαθεί να εντοπίσει συνέχειες και ασυνέχειες στη ζωή και στις εμπειρίες των γυναικών-υποκειμένων της έρευνας. Το βασικό αφετηριακό ερώτημα είναι αν--και κατά πόσο--φαινόμενα όπως η σεξουαλική απελευθέρωση και η ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο η πορνεία βιώνεται από την πλευρά των ιεροδούλων.

Γιώργος Χρονάς, Η Γυναίκα της Πάτρας (Αθήνα: Σιγαρέτα, 1989)

Αυτοβιογραφική κατάθεση της «Πανωραίας», ιεροδούλου από την Πάτρα, στον συγγραφέα.

3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Πρόγραμμα EUROPAR

Πρόγραμμα TAMPER

Δίκτυο UMBRELLA

Δίκτυο

UMBRELLA--ΔράσηΑφροδίτη

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ EUROPA

1. Γενικά

Το πρόγραμμα EUROPA είναι το Ευρωπαϊκό Σχέδιο Παρέμβασης για την προφύλαξη των εκδιδόμενων από το AIDS. Στο πρόγραμμα, που πραγματοποιήθηκε με τη στήριξη της Γεν. Διεύθυνσης DGV, συμμετείχαν έντεκα χώρες-μέλη της Ε.Ε. σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ghent. Ξεκίνησε το 1993. Οι στόχοι του προγράμματος ήταν:

Η υποστήριξη, η ανάπτυξη και η επέκταση προληπτικών παρεμβάσεων για εκδιδόμενες, με σκοπό τη μείωση του κινδύνου του HIV και των άλλων ΣΜΝ.

Η αξιολόγηση αυτών των παρεμβάσεων με βάση μια κοινή μεθοδολογία.

Η ανάπτυξη ενός πρωτοκόλλου για τον καθορισμό προδιαγραφών για ανάλογες παρεμβάσεις που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η ανάπτυξη προτάσεων για την εγκατάσταση ενός δικτύου συνεργαζόμενων κέντρων σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Για την κάθε χώρα ορίστηκε ένας τοπικός συντονιστής (local co-ordinator), που είχε την ευθύνη για τη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με την πρόληψη του HIV στις εκδιδόμενες. Ο κάθε εθνικός-τοπικός συντονιστής ανέπτυξε ένα εθνικό δίκτυο δράσεων και προγραμμάτων πρόληψης του HIV για τις εκδιδόμενες.

Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν συζητήθηκαν σε δύο συναντήσεις στο Ghent. Στην εισαγωγή της Τελικής Έκθεσης του EUROPA σημειώνεται ότι για κάθε έναν από τους 4 στόχους του προγράμματος υπήρξε σημαντική πρόοδος ενώ στην περίληψη της Έκθεσης καταγράφονται γενικά συμπεράσματα και προτάσεις για το θέμα της πορνείας που αφορούν στο νομικό και κανονιστικό πλαίσιο και την εφαρμογή τους, στην πρόληψη του HIV, και στις παρεχόμενες υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες για τις εκδιδόμενες.

2. Ρουμελιώτου Α. & Κορνάρου Ε., Έκθεση για την Ελλάδα (Country Report of Greece)

Η έκθεση χωρίζεται σε 4 επιμέρους ενότητες:

Η πρώτη ενότητα αναφέρεται σε γενικές πληροφορίες σχετικά με την πορνεία στην Ελλάδα. Περιγράφεται σε συντομία το ισχύον νομικό πλαίσιο (Ν. 1193/81 και διατάξεις του Ποινικού Κώδικα). Διευκρινίζεται ότι δεν υπάρχουν έγκυρα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία επειδή καμία κεντρική υπηρεσία δεν ασχολείται με την παρακολούθηση της πορνείας. Στοιχεία μπορούν να βρεθούν μόνο από τα Αντιαφροδισιακά Ιατρεία που λειτουργούν στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη ή και τις

αγροτικές περιοχές καθώς και από το Αρχηγείο της Αστυνομίας. Σύμφωνα με την Αστυνομία στην Αθήνα υπήρχαν, την εποχή της έρευνας, 400 δηλωμένες εκδιδόμενες, αριθμός πολύ μικρός σε σχέση με τις πραγματικά εκδιδόμενες γυναίκες, ο αριθμός των οποίων εκτιμάται ότι είναι της τάξης των 5.000. Στη Θεσσαλονίκη υπήρχαν 60 δηλωμένες εκδιδόμενες και περίπου συνολικά ακόμα 270 σε 27 νομούς της χώρας. Το πιο σημαντικό πρόβλημα είναι οι αλλοδαπές εκδιδόμενες--κυρίως από Ανατολικές χώρες των οποίων ο ακριβής αριθμός είναι άγνωστος αφού μετακινούνται συνεχώς (δουλεύουν με διαλείμματα 3-6 μηνών) είτε αλλάζοντας δουλειές, είτε ταξιδεύοντας εντός Ελλάδας, είτε φεύγοντας στο εξωτερικό και επιστρέφοντας αργότερα.

Η δεύτερη ενότητα αφορά στην αποτίμηση/αξιολόγηση των εξής ερευνητικών προγραμμάτων:

A. Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για την πρόληψη από το AIDS (1984-1990) το οποίο περιλάμβανε εκπαιδευτική καμπάνια για τις εκδιδόμενες στη διάρκεια των επισκέψεών τους στις κλινικές των ΣΜΝ καθώς και τρίμηνο επανέλεγχο για αντί-HIV. Το πρόγραμμα έγινε αποδεκτό και είχε σαν αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση στη χρήση προφυλακτικού, ως μέσο προστασίας, καθώς και στην μείωση κρουσμάτων HIV/ΣΜΝ. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε μόνο για τον εργαστηριακό έλεγχο του αντί-HIV, το προσωπικό δεν πληρώθηκε, ενώ τα έξοδα για τα φυλλάδια που διανεμήθηκαν καλύφθηκαν από την Ελληνική Ένωση για τη Μελέτη και τον Έλεγχο του AIDS.

B. Συμμετοχή στη Συντονισμένη Δράση «Η Επιδημιολογία του AIDS στις εκδιδόμενες γυναίκες» (Μάιος 1989-Φεβρουάριος 1992). Η δράση αυτή αφορούσε τον εντοπισμό των παραγόντων, κυρίως σεξουαλικών, για την μετάδοση του HIV στις εκδιδόμενες στην Ελλάδα. Από την έρευνα που έγινε με ερωτηματολόγιο σε 103 εκδιδόμενες (72 δηλωμένες, 31 μη-δηλωμένες) προέκυψε ότι η πλειοψηφία χρησιμοποιούσε προφυλακτικό με τους πελάτες αλλά μόνο πολύ μικρό ποσοστό γυναικών έκαναν χρήση προφυλακτικού με τους προσωπικούς τους συντρόφους. Η προσπάθεια εστιάστηκε στην ευαισθητοποίηση των εκδιδόμενων (κατά τη διάρκεια της συνέντευξης) για τη χρήση προφυλακτικού με το σύντροφό τους. Το πρόγραμμα δεν χρηματοδοτήθηκε σε τοπικό επίπεδο και τα φυλλάδια που κυκλοφόρησαν απευθύνονταν στο κοινό γενικά, δηλαδή δεν είχαν προετοιμαστεί ειδικά για τις εκδιδόμενες.

Γ. Υγειονομικές Υπηρεσίες που προσφέρονταν από τις κλινικές ΣΜΝ Αθήνας και Θεσσαλονίκης και από τα Τμήματα Δημόσιας Υγείας των Νομαρχιών. Στην κλινική ΣΜΝ της Αθήνας υπήρχε παροχή υπηρεσιών υγείας (микροβιολογικές, δερματολογικές, γυναικολογικές) και κοινωνικής υποστήριξης (ψυχοθεραπευτική υποστήριξη, οικογενειακή φροντίδα σε παιδιά εκδιδόμενων, οικονομική βοήθεια,

διευκολύνσεις για ιατρικές υπηρεσίες σε νοσοκομεία). Λόγω του περιορισμένου προσωπικού στην κλινική ΣΜΝ της Θεσσαλονίκης γίνονταν ουσιαστικά μόνο γυναικολογικές εξετάσεις, ενώ στους 27 νομούς της χώρας που υπάρχουν δηλωμένες εκδιδόμενες τα τμήματα Δημόσιας Υγείας των Νομαρχιών κάνουν κλινικές και εργαστηριακές εξετάσεις για AIDS/ΣΜΝ και τα τοπικά νοσοκομεία αναλαμβάνουν τον μικροβιολογικό έλεγχο και τις ιατρικές υπηρεσίες.

Η τρίτη ενότητα αναφέρεται στις δραστηριότητες του EUROPOP 1994.

Σε μελέτη που εκπονήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος, καταγράφονται τα χαρακτηριστικά και οι συνθήκες ζωής των εκδιδόμενων στην Ελλάδα. Οι εκδιδόμενες γυναίκες είναι 24-60 ετών στη πλειοψηφία τους χωρισμένες, με παιδιά και χωρίς κανέναν είδους εισόδημα. Εκτός εξαιρέσεων, έχουν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, εργάζονται σε «μπουρδέλα» ή στο δρόμο, είναι στο επάγγελμα από 1-17 χρόνια, δουλεύουν 7 μέρες την εβδομάδα και εξυπηρετούν από 1-100 πελάτες την ημέρα. Συνήθως δεν έχουν ασφαλιστική κάλυψη, προτιμούν να επισκέπτονται ιδιώτες γιατρούς και χρησιμοποιούν τα νοσοκομεία μόνο σε επείγοντα περιστατικά. Δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν προφυλακτικά με τους πελάτες αλλά όχι και με τους συντρόφους τους. Ισχυρίζονται ότι δεν έχουν προστάτες αλλά οι πιο πολλές έχουν σύζυγο ή εραστή τον οποίο στηρίζουν οικονομικά. Ειδικά οι Αλβανίδες εμπλέκονται σε δίκτυα «προστασίας» όπου κάποιοι άνδρες παίρνουν όλα τους τα χρήματα. Οι Αλβανίδες ανταγωνίζονται πολύ τις Ελληνίδες αφού είναι πρόθυμες να ασκήσουν όλα τα είδη σεξουαλικών δραστηριοτήτων χωρίς τη χρήση προφυλακτικού.

Με αφορμή τη μελέτη του EUROPOP και με τη βοήθεια του Υπουργείου Υγείας αναβαθμίστηκαν οι υπηρεσίες στην κλινική ΣΜΝ της Αθήνας κυρίως με την εισαγωγή επιπρόσθετων ελέγχων για καλύτερη διάγνωση και θεραπεία γυναικολογικών ασθενειών και με τη βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στους εργαζόμενους στην κλινική και τις εκδιδόμενες. Παράλληλα, μέσω EUROPOP στην κλινική ΣΜΝ της Θεσσαλονίκης αναβαθμίστηκε η κοινωνική υποστήριξη των εκδιδόμενων και βελτιώθηκε σημαντικά η παρεχόμενη πληροφόρηση σχετικά με AIDS και άλλα ΣΜΝ.

Για καλύτερη πληροφόρηση μεταφράστηκε στα ελληνικά και διανεμήθηκε ολλανδικό φυλλάδιο με τίτλο «Εργασία και Υγεία». Επίσης τυπώθηκε φυλλάδιο με χρήσιμες πληροφορίες και πρακτικές συμβουλές για ΣΜΝ, AIDS, έρπη κλπ. καθώς για τις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τις Νομαρχίες (το φυλλάδιο αυτό μεταφράστηκε και τυπώθηκε στα Ρωσικά και τα Αλβανικά).

Στην τέταρτη ενότητα διατυπώνονται οι εξής προτάσεις-συστάσεις για μέτρα προφύλαξης των εκδιδόμενων από τα HIV/ΣΜΝ:

Η αλλαγή του υπάρχοντος νομικού πλαισίου σε σχέση με την υποχρεωτική παρουσία σύμφωνα με την ισχύουσα ευρωπαϊκή πρακτική που προβλέπει επισκέψεις κάθε 15 μέρες αντί των 2 ανά εβδομάδα που ίσχυε στην Ελλάδα.

Η ανάπτυξη, οργάνωση και εφαρμογή ενός πιλοτικού προγράμματος με έμφαση στις μη-δηλωμένες εκδιδόμενες.

Η διάχυση της πληροφόρησης για την ύπαρξη ιατρικών υπηρεσιών και τη μέριμνα για προσβάσεις στις υπηρεσίες αυτές των μη-δηλωμένων.

Η παροχή ιατρικής φροντίδας και κοινωνικών υπηρεσιών στις μη-δηλωμένες.

Η ενθάρρυνση των «ιδιωτικών» συντρόφων των εκδιδόμενων για την πραγματοποίηση ιατρικών ελέγχων.

Η στελέχωση των ΣΜΝ κλινικών της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης καθώς και των Τμημάτων Δημόσιας Υγείας των Νομαρχιών με γιατρούς, ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς.

Η εκπαίδευση των ανδρών που εκδίδονται, των τραβεστί κλπ σε θέματα AIDS/ΣΜΝ καθώς και στην παρεχόμενη ιατρική φροντίδα.

Η πρόβλεψη για επισκέψεις των αλλοδαπών εκδιδόμενων στα Τμήματα Δημόσιας Υγείας.

Η παροχή κρατικής ασφαλιστικής κάλυψης για τις εκδιδόμενες και τις οικογένειές τους.

Κοινωνική μέριμνα, οικονομική βοήθεια και εκπαιδευτική υποστήριξη για τα παιδιά των εκδιδόμενων.

Συνταξιοδοτικά προγράμματα για τις εκδιδόμενες.

Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στα Νομαρχιακά Τμήματα Δημόσιας Υγείας για λήψη αποφάσεων σε θέματα AIDS/ΣΜΝ.

Ο διορισμός Ειδικής Επιστημονικής Επιτροπής για την μελέτη προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι εκδιδόμενες καθώς και για την προστασία της Δημόσιας Υγείας.

3. FINAL REPORT. GREECE (1998-9)

Στην Ελλάδα, ενώ είναι πολλοί οι οργανισμοί (δημόσιοι και ιδιωτικοί) που δραστηριοποιούνται σε γυναικεία θέματα, ελάχιστοι είναι εκείνοι που ασχολούνται με την πορνεία (οι οποίοι μάλιστα επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους σχεδόν αποκλειστικά στην γυναικεία πορνεία).

Οι επιστημονικές ομάδες που δραστηριοποιούνται στον τομέα της πορνείας είναι:

Ο Τομέας Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Το Ελληνικό Κέντρο για τη Διαπολιτισμική Ψυχική Υγεία και Φροντίδα.

Οι Κινήσεις Γυναικών (ΕΓΕ, ΟΓΕ, Δημοκρατική Κίνηση Γυναικών, Κίνηση για τα Δικαιώματα των Γυναικών).

Η Κοινότητα των Ελλήνων Ομοφυλόφιλων.

Οι Δημόσιες Υπηρεσίες που ασχολούνται με θέματα υγείας των εκδιδομένων περιλαμβάνουν:

Την κλινική ΣΜΝ στην Αθήνα.

Τα Τμήματα Υγείας σε κάθε Νομαρχία της χώρας.

Το Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (Κ.Ε.Ε.Λ.)

Η πραγματική κατάσταση στη βιομηχανία του σεξ στην Ελλάδα παρουσιάζει δύο όψεις. Όσον αφορά στις «δηλωμένες» εκδιδόμενες υπάρχει μια συνεχής ροή πληροφόρησης όπως επίσης και ψυχολογική υποστήριξη μέσω των κρατικών υπηρεσιών υγείας με αποτέλεσμα τα θέματα υγείας (AIDS, ΣΜΝ, ηπατίτιδα, κλπ) να είναι υπό έλεγχο. Ωστόσο, η πλειοψηφία αυτών που εκδίδονται είναι μη «δηλωμένες» Ελληνίδες ή αλλοδαπές γυναίκες, οι οποίες αντιμετωπίζουν τα περισσότερα προβλήματα εξαιτίας κυρίως της κοινωνικής απομόνωσης και της αδυναμίας πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας.

Η Ελληνική ομάδα EUROPOP επεδίωξε να πετύχει αφενός τη πληροφόρηση των αλλοδαπών σχετικά με τις μεθόδους προστασίας από το HIV και τα ΣΜΝ και αφετέρου την ενθάρρυνση των δημοσίων υπηρεσιών υγείας να δεχθούν και να περιθάλψουν τις αλλοδαπές πόρνες.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ TAMPEP

Το TAMPEP (Transnational AIDS/STD Prevention among Migrant Prostitutes in Europe) είναι ένα Ευρωπαϊκό πρόγραμμα έρευνας και ανάληψης δράσης το οποίο δημιουργήθηκε το 1993, για να εφαρμόσει και να διαδώσει νέες στρατηγικές και μεθοδολογίες όσον αφορά την προσπάθεια που καταβάλλεται για την πρόληψη του ιού HIV και των ΣΜΝ μεταξύ των μεταναστών εκδιδομένων στην Ευρώπη.

Οι στόχοι του προγράμματος είναι οι τραβεστί/τρανσέξουαλ και οι γυναίκες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, της ΝΑ Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Το TAMPEP εστίασε τη δράση του στα εκδιδόμενα άτομα που κατάγονται από χώρες εκτός της ΕΕ, και έχει προμηθεύσει το πρόγραμμα με διάφορα μέσα ανάπτυξης υλικού και μεθόδων πρόληψης, τα οποία μπορούν να χρησιμεύσουν ως πρότυπα για ανάλογα προγράμματα και σε άλλες χώρες.

Τα δίκτυα EUROPOP και TAMPEP ήταν αρχικά ανεξάρτητα μεταξύ τους, αλλά το 1996 συγχωνεύτηκαν και έκτοτε συνεργάζονται στενά ως «Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την πρόληψη HIV/Σεξουαλικά Μεταδιδόμενων Νοσημάτων στη βιομηχανία του αγοραίου έρωτα.» Ασχολήθηκαν με την πρόληψη του HIV και των άλλων

μεταδοτικών νόσων και με τη σεξουαλική υγιεινή γενικά, καθώς και με την παροχή κατάλληλων υπηρεσιών, ευπρόσιτων και αποδεκτών από τα εκδιδόμενα άτομα σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Το Δίκτυο έχει μεγάλη εμπειρία στην κατάρτιση και λειτουργία ανάλογων προγραμμάτων και στηρίζεται τόσο στη συνεργασία των μελών του όσο και στους ίδιους τους εργαζόμενους στη βιομηχανία του σεξ, οι οποίοι έχουν συμμετάσχει σ' αυτό ως σύμβουλοι, επιμορφωτές και εμπειρογνώμονες.

Το 1996-97 το ενιαίο Δίκτυο EUROPAP/TAMPEP σύστησε μια κοινή ομάδα εμπειρογνομώνων, με σκοπό τη δημιουργία του εγχειριδίου, «Hustling for Health», σωστής πρακτικής για την πρόληψη του ιού HIV και των αφροδισίων νοσημάτων στη σεξουαλική εργασία. Το υλικό του εγχειριδίου συγκεντρώθηκε από ομάδες εργασίας την περίοδο 1996-1997 με στόχο την παρουσίαση της συλλογικής εμπειρίας υπό την μορφή ενός πρακτικού οδηγού, με ιδέες και οδηγίες για όσους θα ήθελαν να δημιουργήσουν και να αναπτύξουν προγράμματα υγείας για τα εκδιδόμενα άτομα. Το 1999 το εγχειρίδιο αυτό κυκλοφόρησε και στην Ελλάδα από τον Τομέα Επιδημιολογίας της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας, με τον τίτλο «Προαγωγή Υγείας: Ανάπτυξη υπηρεσιών για εκδιδόμενα άτομα στην Ευρώπη.»

Στο πρόγραμμα TAMPEP σήμερα συμμετέχουν 14 χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 5 χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Οι δραστηριότητες του προγράμματος περιλαμβάνουν επιμόρφωση πολιτισμικών ενδιαμέσων, επιτόπια έρευνα και διοργάνωση συνεδρίων.

Το 1999 το πρόγραμμα TAMPEP διαχωρίστηκε από το πρόγραμμα EUROPAP και λειτουργεί πλέον σε αυτόνομη βάση. Στην Ελλάδα το πρόγραμμα TAMPEP σήμερα συντονίζεται από την ομάδα ACT-UP. Στόχος του προγράμματος είναι σε πρώτη φάση να παρέμβει σε θεσμικό επίπεδο, δραστηριοποιώντας ιδιωτικούς αλλά και κρατικούς φορείς. Σε δεύτερη φάση το πρόγραμμα θα πραγματοποιήσει έρευνα πεδίου.

ΔΙΚΤΥΟ UMBRELLA (Umbrella Network)

1. Γενικά

Το Δίκτυο Umbrella (Umbrella Network) αποσκοπεί αφενός στην ανάλυση των προβλημάτων που προκύπτουν από τη διασπορά των HIV/ΣΜΝ σε περιοχές Ευρωπαϊκών συνόρων, και αφετέρου στην αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών σε συνεργασία με τις αντίστοιχες γειτονικές χώρες. Το πρόγραμμα επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στις περιπτώσεις γυναικών που διασχίζουν τα σύνορα και εργάζονται στο χώρο της βιομηχανίας του σωματεμπορίου.

Στόχοι του προγράμματος είναι η προαγωγή υγείας των εκδιδόμενων γυναικών, η πρόληψη σχετικά με τη διασπορά των HIV/ΣΜΝ, η τροποποίηση επικίνδυνων συμπεριφορών, η μείωση των διακρίσεων και του στιγματισμού των εκδιδόμενων ατόμων.

Στο πρόγραμμα που υποστηρίχτηκε από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, συμμετείχαν χώρες-μέλη της Ε.Ε. (Γερμανία, Φιλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Αυστρία, Μ.Βρετανία, Ιρλανδία), η Ελβετία, η Εσθονία, η Πολωνία, η Τσεχία και η Σλοβενία.

2. Το Δίκτυο UMBRELLA (The Umbrella Network), Πρόγραμμα 6, Ελλάδα/Αλβανία/Βουλγαρία. Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας, Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (ΚΕΕΛ). Υπεύθυνη Προγράμματος: Α. Ρουμελιώτη. Επιστημονικοί Συνεργάτες: Π. Δαμάσκος, Ε. Κορνάρου.

«Analysis of Border Issues with Regard to HIV/AIDS and STDs and Development of Cooperative, Border-Crossing Prevention (Greek-Albanian and Greek-Bulgarian Border area). Ερευνητικά Δεδομένα.»

Ο σκοπός του προγράμματος στην Ελλάδα (φορέας υλοποίησης Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (Κ.Ε.Ε.Λ.) του Υπ. Υγείας Πρόνοιας) είναι ο έλεγχος, η μελέτη και η καταγραφή επιδημιολογικών δεδομένων των AIDS/ΣΜΝ σε σχέση με αλλοδαπά εκδιδόμενα άτομα στις περιοχές των Ελληνοαλβανικών και Ελληνοβουλγαρικών συνόρων και των μεγάλων αστικών κέντρων (Αθήνα-Θεσσαλονίκη).

Επιστημονικός υπεύθυνος του προγράμματος είναι η καθηγήτρια της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας Α. Ρουμελιώτη, με επιστημονικούς συνεργάτες τους κοινωνιολόγους Π. Δαμάσκο και Ε. Κορνάρου και σύμβουλο την πνευμονολόγο Χ. Μπότση.

Στο πρώτο μέρος δίνονται στοιχεία του Τομέα Επιδημιολογίας της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας για τις εκδιδόμενες γυναίκες στην Ελλάδα και ειδικότερα στην Αθήνα. Όπως διαπιστώθηκε από έρευνα του Τομέα Επιδημιολογίας για την περίοδο Σεπτέμβριος 1995 – Ιούλιος 1997:

Α) Οι αλλοδαπές εκδιδόμενες γυναίκες παρουσίασαν σημαντική αριθμητική αύξηση σε αντίθεση με τις Ελληνίδες των οποίων ο αριθμός παρουσίασε ελαφρά μείωση

Β) Οι αλλοδαπές εκδιδόμενες γυναίκες προέρχονταν κατά το πλείστον από την Ανατολική Ευρώπη (50-55%) και κυρίως από την Ουκρανία και Ρωσία, από τα Βαλκάνια (περίπου 40%). Περίπου 60% αυτών που προέρχονται από τα Βαλκάνια κατάγονται από την Αλβανία.

Γ) Οι αλλοδαπές εκδιδόμενες ήταν νεαρής ηλικίας ευπαρουσίαστες και συχνά με ανώτερη-ανώτατη μόρφωση, ιδίως οι προερχόμενες από Ουκρανία ή άλλες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Αντίθετα, οι προερχόμενες από τα Βαλκάνια ήταν χαμηλού μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου.

Δ) Οι περισσότερες έρχονταν για πρώτη φορά στην Ελλάδα για να δουλέψουν κυρίως ως bar women χωρίς πρόθεση να εργαστούν στο χώρο του sex industry γεγονός το οποίο συμβαίνει συνήθως με πίεση που ασκούν οι ιδιοκτήτες των bar.

Ε) Σχεδόν όλες που προέρχονταν από την Αλβανία αλλά και υψηλό ποσοστό από τις εκδιδόμενες γυναίκες που προέρχονταν από τις άλλες χώρες (κυρίως της πρώην Σοβιετικής Ένωσης) ελέγχονται από ομοεθνείς τους οι οποίοι τις εκμεταλλεύονται και τις πιέζουν-εξαναγκάζουν σε αποδοχή μεγάλου αριθμού πελατών, σε σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλακτικό και σε πρακτικές μη αποδεκτές από αυτές.

ΣΤ) Η αναλογία των Ελληνίδων σε σχέση με τις προερχόμενες από τα Βαλκάνια είναι 1:11 (Ελληνικές δηλωμένες ιερόδουλες προς τις γνωστές προέρχονται από Βαλκανικές Χώρες που εργάζονται στο χώρο της Αθήνας)

Ζ) Οι γυναίκες από Αλβανία, Βουλγαρία και Ρουμανία κυρίως εργάζονται σε «μπουρδέλα» ενώ στα μπαρ της περιοχής του Μεταξουργείου απασχολούνται συνήθως γυναίκες από τη Βουλγαρία.

Η) Τα «μπουρδέλα» λειτουργούν με αλλοδαπές η πλειοψηφία των οποίων είναι Αλβανίδες, που ισχυρίζονται ότι είναι Ελληνικής καταγωγής (από τη Βόρειο Ηπειρο) για να μπορέσουν να δηλωθούν και να πάρουν άδεια να εργαστούν. Το ίδιο ισχύει και για μερικές γυναίκες Ρωσικής εθνικότητας.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η επιτόπια έρευνα στις περιοχές των ελληνοαλβανικών και ελληνοβουλγαρικών συνόρων με σκοπό τη διαμόρφωση σαφούς αντίληψης σχετικά με το ζήτημα των αλλοδαπών εκδιδόμενων γυναικών καθώς και τη συλλογή στοιχείων που θα είναι χρήσιμα για τη σχεδίαση ενός διεθνικού προγράμματος στη περιοχή.

Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δυο στάδια το 1998 (22/3-3/4/1998 στα Ελληνοαλβανικά σύνορα και 23/5-3/6/1998 στα Ελληνοβουλγαρικά σύνορα). Ερευνήθηκε όλη η παραμεθόριος που συνορεύει με την Αλβανία και έγινε επιτόπια έρευνα στις μεγάλες πόλεις της περιοχής (Ιωάννινα, Άρτα, Ηγουμενίτσα, Παραμυθιά, Καστοριά και Φλώρινα). Στην περιοχή των Ελληνοβουλγαρικών συνόρων η επιτόπια έρευνα περιορίστηκε σε δύο μόνο πόλεις (Θεσσαλονίκη, Σέρρες) ενώ κατά τη διάρκεια της έρευνας αποφασίστηκε η διερεύνηση και στη Βουλγαρική πόλη Σαντάνσκι.

Τα συμπεράσματα των επιτόπιων συνοριακών ερευνών συνοψίζονται στα εξής:

Ο χώρος της βιομηχανίας του σεξ στην Ελλάδα καταλαμβάνεται όλο και περισσότερο από αλλοδαπές γυναίκες.

Οι γυναίκες αυτές στην πλειονότητα τους εισέρχονται παράνομα στη χώρα και εργάζονται ως μη-δηλωμένα εκδιδόμενα άτομα.

Υπάρχει οργανωμένο δίκτυο που εισάγει τις γυναίκες αυτές στην Ελλάδα και τις διακινεί σε μεγάλα ή μικρότερα αστικά κέντρα.

Η πλειονότητα των γυναικών αυτών προέρχεται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των Βαλκανίων, ιδίως Αλβανία και Βουλγαρία.

Γυναίκες από την Αλβανία δεν παραμένουν στην περιοχή κοντά στα Ελληνοαλβανικά σύνορα αλλά προωθούνται κυρίως προς την Αθήνα.

Γυναίκες από την Βουλγαρία συγκεντρώνονται και στην περιοχή της Θεσσαλονίκης.

Οι γυναίκες αυτές είναι νεαρής ηλικίας, γνωρίζουν ελάχιστα ελληνικά και ζουν απομονωμένες από τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο εξαρτώμενες από τα άτομα που τις προστατεύουν.

Ενώ στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη η πορνεία ασκείται σε ένα ευρύ φάσμα τόπων και τρόπων παροχής πορνικών υπηρεσιών, στις υπόλοιπες πόλεις ασκείται μόνο καλυμμένα ιδίως σε μπαρ που λειτουργούν γι' αυτό τον σκοπό.

Οι γυναίκες αυτές δεν παραμένουν μόνιμα σε μια πόλη αλλά μετακινούνται συνεχώς.

Η χρήση προφυλακτικού είναι διαπραγματεύσιμη. Οι ίδιες οι γυναίκες δεν έχουν πρόσβαση στην αγορά προφυλακτικών.

Ο τακτικός έλεγχος υγείας των γυναικών αυτών είναι σχεδόν ανύπαρκτος με αποτέλεσμα να είναι ευάλωτες τόσο στην μόλυνσή τους από HIV/ΣΜΝ, όσο και στην διασπορά του.

Απαιτείται άμεσα η εφαρμογή ενός προγράμματος κοινωνικής και δημοσιουγειονομικής πολιτικής που θα αφορά στις γυναίκες αυτές. Το πρόγραμμα αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει την ενημέρωση των γυναικών αυτών ως προς την πρόληψη από HIV/ΣΜΝ, και την βελτίωση της κοινωνικής τους κατάστασης. Το πρόγραμμα θα πρέπει μακροχρόνια να επεκταθεί και στους προστάτες αλλά και στους πελάτες των γυναικών.

Απαιτείται η ευαισθητοποίηση του γενικού πληθυσμού ώστε οι γυναίκες αυτές να πάψουν να υφίστανται διπλό στιγματισμό τόσο ως εκδιδόμενα άτομα και ως αλλοδαπές.

3. Παναγιώτης Δαμάσκος, "Αφροδίτη": Έκθεση Δραστηριοτήτων, Οκτώβριος 1998 – Σεπτέμβριος 1999 (Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας,

**Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων [Κ.Ε.Ε.Λ.]: Δίκτυο UMBRELLA.
Πρόγραμμα 6: Ελλάδα/Αλβανία/Βουλγαρία).**

&

**Παναγιώτης Δαμάσκος & Σοφία Χαλκίδου, "Afrodite": Report of Activities,
October 1999-September 2000 (Ministry of Health and Welfare, Hellenic
Centre for Infectious Diseases Control (H.C.I.D.C.): Umbrella Network.
Project 6: Greece/Albania/Greece.**

Η «Αφροδίτη» είναι ένα διακρατικό Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα του Κέντρου Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (Κ.Ε.Ε.Λ.) του Υπ. Υγείας Πρόνοιας σε συνεργασία με τα Υπουργεία Υγείας της Αλβανίας και της Βουλγαρίας, με επιστημονική υπεύθυνη την καθηγήτρια της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας Α. Ρουμελιώτου και επιστημονικό συντονιστή τον κ. Π. Δαμάσκο.

Με τη συμμετοχή του στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Umbrella Network, το Κ.Ε.Ε.Λ. ξεκίνησε--και πάλι στα πλαίσια του Umbrella Network--την υλοποίηση του προγράμματος «Αφροδίτη» στη Θεσσαλονίκη. Στο πρόγραμμα εμπλέκονται οι ακόλουθοι φορείς:

Από την Ελλάδα,

Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας, Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (Κ.Ε.Ε.Λ.)
Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, Τομέας Επιδημιολογίας και Βιοστατικής
ΕΣΥ κατά του AIDS (ΕΛΛΑΔΑ)

Από την Αλβανία,

UNAIDS National Country Program, UNFPA office
Institute of Public Health, National AIDS Program (ΑΛΒΑΝΙΑ)

Από τη Βουλγαρία,

Ministry of Health
Health and Social Environment Foundation (ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ)

Οι μορφές παρέμβασης που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν, κατά την διάρκεια των δύο φάσεων προγράμματος (α' φάση: Οκτώβριος 1998–Σεπτέμβριος 1999 β' φάση: Οκτώβριος 1999–Σεπτέμβριος 2000) ήταν:

Ενημέρωση και εκπαίδευση της ομάδας στόχου με την HIV λοίμωξη και τα ΣΜΝ στη γλώσσα της ομάδας στόχου. Η διάχυση πληροφοριών οφείλει να είναι συνεχής και επαναλαμβανόμενη ενέργεια του προγράμματος. Έντυπο υλικό που αφορά αποκλειστικά στις γυναίκες αυτές διανεμήθηκε στα ελληνικά, τα αλβανικά και τα βουλγαρικά.

Διάθεση προφυλακτικών και λιπαντικών. Η πρόσβαση στην αγορά των προφυλακτικών και των λιπαντικών αποτελεί ιδιαίτερη αξίωση των εκδιδόμενων ατόμων ώστε να είναι δυνατή η απαίτηση της χρήσης προφυλακτικού σαν

επαγγελματική μέθοδος πρόληψης από τα ΣΜΝ και τον HIV. Ιδιαίτερη έμφαση και βαρύτητα δίνεται στην αδιαπραγμάτευτη χρήση προφυλακτικού με τους πελάτες ενώ η χρήση προφυλακτικού με τον μόνιμο σύντροφο ενθαρρύνεται.

Πρόσβαση των εκδιδόμενων γυναικών σε υγειονομικές υπηρεσίες και ιατρικές εξετάσεις. Σημαντική είναι η ενημέρωση σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες και τη δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές.

Εκστρατεία ενημέρωσης, απευθυνόμενη στους πελάτες σχετικά με τους τρόπους μετάδοσης και πρόληψης των ΣΜΝ και του HIV αφού από σχετική έρευνα βρέθηκε ότι οι ίδιοι οι πελάτες πιέζουν στη μη- χρήση προφυλακτικού.

Το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Umbrella Network τελείωσε στο τέλος Σεπτεμβρίου του 2000. Όμως το πρόγραμμα «Αφροδίτη» συνεχίζει τις δραστηριότητες του σε νέα βάση. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κ.Ε.Ε.Λ. ενέκρινε τη συνέχιση και τη χρηματοδότηση της «Αφροδίτης» και ο νέος προϋπολογισμός περιλαμβάνει δραστηριότητες και στην πόλη της Αθήνας.

4. ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Αδέσμευτη Κίνηση Γυναικών, Έρευνα για την Εξαναγκαστική Πορνεία των Αλλοδαπών Γυναικών (Ιούνιος 1999)

“Country Report: Greece”, Ευρωπαϊκό Συνέδριο Εργασίας με θέμα το Εμπόριο Γυναικών (Άμστερνταμ: Ιούλιος, 1991)

Εθνική Έκθεση Ελλάδας: «Η Εμπορία και η Σεξουαλική Εκμετάλλευση των Παράνομα Διακινούμενων Γυναικών στην Ελλάδα», Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την Εμπορία των Γυναικών, Βιέννη, Ιούνιος 1996

Αδέσμευτη Κίνηση Γυναικών, Έρευνα για την Εξαναγκαστική Πορνεία των Αλλοδαπών Γυναικών (Ιούνιος 1999)

Στόχος της έρευνας είναι η καταγραφή της εικόνας και των απόψεων των Ελληνίδων/Ελλήνων σχετικά με την πορνεία των αλλοδαπών γυναικών. Το δείγμα του πληθυσμού περιλάμβανε 900 ανήλικα άτομα, άνδρες και γυναίκες (σε ποσοστά 33% και 67% αντίστοιχα), με έμφαση στις ηλικίες 18–29 (36%) και 30–39 (28,3%) του δείγματος. Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (44,6%) έχει ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση--δηλαδή υπάρχει μεγαλύτερη εκπροσώπηση αυτής της κατηγορίας στο δείγμα απ' ό,τι στον πληθυσμό--ενώ επίσης η πλειοψηφία των ατόμων που συμμετείχαν στο δείγμα κατοικεί σε πόλη (88,5%).

Η έρευνα κατέγραψε απαντήσεις-απόψεις στα εξής ερωτήματα-θέματα:

Ποιος συνειρμός σας προκαλείτε με τον όρο «αλλοδαπή γυναίκα» και ποια εθνική προέλευση σας έρχεται στο νου;

Τι σημαίνει για σας ο όρος «πορνεία»;

Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, εκπορνεύονται οι αλλοδαπές γυναίκες και ποιας εθνικότητας είναι;

Αν γνωρίζετε ότι οι αλλοδαπές γυναίκες εξαναγκάζονται σε πορνεία από διεθνή κυκλώματα, από που το έχετε πληροφορηθεί;

Κατά τη γνώμη σας για ποιους λόγους προτιμούνται οι αλλοδαπές εκδιδόμενες από τις Ελληνίδες;

Τι πιστεύετε ότι μπορεί να επιφέρει η αλλοδαπή πορνεία στη χώρα μας;

Ποιοί πρέπει να διώκονται στην εξαναγκαστική πορνεία αλλοδαπών γυναικών;

Για ποιους λόγους συμφωνείτε με την καταστολή της εξαναγκαστικής πορνείας αλλοδαπών γυναικών;

Δε συμφωνώ με την καταστολή της εξαναγκαστικής πορνείας αλλοδαπών γυναικών-καταγραφή αιτιολογιών.

Συμφωνώ στον έλεγχο της εξαναγκαστικής πορνείας αλλοδαπών-καταγραφή προτάσεων

Τι μέτρα θα προτείνατε για την προστασία των αλλοδαπών γυναικών που εξαναγκάζονται σε πορνεία;

Η εξαναγκαστική πορνεία αλλοδαπών ανηλίκων πρέπει, κατά τη γνώμη σας, να καταστέλλεται;

“Country Report: Greece”, Ευρωπαϊκό Συνέδριο Εργασίας με θέμα το Εμπόριο Γυναικών (Άμστερνταμ: Ιούλιος, 1991)

Η έκθεση στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο Εργασίας για το Εμπόριο Γυναικών που έγινε στο Άμστερνταμ στις 4-5 Ιουλίου 1991 παρουσιάστηκε από την εκπρόσωπο της Αδέσμευτης Κίνησης Γυναικών. Διευκρινίζεται ότι τα στοιχεία της έρευνας δεν προέρχονται από κρατικές υπηρεσίες αλλά από άτομα που ασχολούνται με τα θέματα των ομοεθνών τους και από μαρτυρίες γυναικών που κάνουν αυτό το επάγγελμα.

Το κείμενο αναφέρεται σε εκδιδόμενες γυναίκες που προέρχονται από την Αιθιοπία, την Ερυθραία, τη Σρι-Λάνκα, τη Ταϊλάνδη, τις Φιλιππίνες, τον Αγ. Δομένικο, τη Ρουμανία και την Πολωνία οι οποίες, σύμφωνα με την Κίνηση Γυναικών, αποτελούν την πλειοψηφία των εκδιδόμενων γυναικών. Οι γυναίκες αυτές, που μετακινούνται από συγκεκριμένα γραφεία με την επίκληση καλλιτεχνικών εμφανίσεων, εκδίδονται συνήθως σε μπαρ και ξενοδοχεία και έχουν άδεια παραμονής συγκεκριμένης χρονικής διάρκειας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Αδέσμευτης Κίνησης για το 1991, ένα ποσοστό γυναικών από τις Φιλιππίνες, την Αιθιοπία και τη Σρι-Λάνκα που απασχολούνται στη χώρα ως οικιακοί βοηθοί εκδίδονται τον ελεύθερο χρόνο τους με στόχο την αύξηση του εισοδήματός τους, η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών από την Ταϊλάνδη εκδίδονται, ενώ οι γυναίκες από τον Αγ. Δομήνικο συναντούνται κυρίως σε μπαρ της επαρχίας, που βρίσκονται εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων. Επίσης, σημειώνεται η σημαντική αύξηση του αριθμού εκδιδόμενων γυναικών από τις ανατολικές χώρες των οποίων οι συνθήκες ζωής είναι ιδιαίτερα άσχημες, βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο προαγωγών ή ζούν σε γκέτο χωρίς να έρχονται σε επαφή με άλλους ανθρώπους γιατί τις μετακινούν συνέχεια (συνήθως μένουν 6 μήνες στην Αθήνα, 6 μήνες στην Κύπρο, 6 μήνες στην Ανατολή και έτσι χάνονται τα ίχνη τους).

Η έκθεση αυτή αναδημοσιεύτηκε επικαιροποιημένη τον Ιούνιο του 1999 σε έκδοση του «Κέντρου Έρευνας Γυναικείων Θεμάτων», όπου τονίζεται η μεγάλη αύξηση γυναικών από τις πρώην Ανατολικές χώρες (Βουλγάρες, Ρουμάνες, Πολωνές, Ρωσίδες, Ουκρανές, Αλβανές, Βορειοηπειρώτισσες) ενώ επισημαίνεται η αλλαγή των προτιμήσεων των πελατών που φαίνεται να προτιμούν τις γυναίκες των ανατολικών χωρών αντί των υποτακτικών έγχρωμων γυναικών.

Παράλληλα στις γνωστές μορφές πορνείας (μπαρ, οίκοι ανοχής, οίκοι μασάζ) προστέθηκαν τα περιφερόμενα πούλμαν στις επαρχιακές πόλεις, οι παραγγελίες Βουλγάρων γυναικών βάσει ειδικών ταυτοτήτων στο Ν. Έβρου, οι παραγγελίες γυναικών βάσει επιθυμιών των πελατών για Σαββατοκύριακο ή και εβδομάδα (κατά πλειοψηφία σε ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης) και η έκδοση Αλβανίδων και Βορειοηπειρωτισσών με απειροελάχιστες αμοιβές πολλές φορές από τους ίδιους τους συζύγους (περιοχή Ιωαννίνων).

Εθνική Έκθεση Ελλάδας: «Η Εμπορία και η Σεξουαλική Εκμετάλλευση των Παράνομα Διακινούμενων Γυναικών στην Ελλάδα», Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την Εμπορία των Γυναικών, Βιέννη, Ιούνιος 1996

Το κείμενο αυτό κατατέθηκε στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την Εμπορία των Γυναικών, που έγινε στις 10-11 Ιουνίου 1996 στη Βιέννη, από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας.

Όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό σημείωμα η Έκθεση βασίστηκε σε στοιχεία επί μέρους εκθέσεων εκπροσώπων των Υπουργείων Δημ. Τάξης, Δικαιοσύνης, Εξωτερικών και Υγείας-Πρόνοιας. Η συλλογή και η επεξεργασία των στοιχείων της έκθεσης, αποτέλεσε το έργο ad hoc επιτροπής που συστήθηκε από τον τότε Υπουργό Εσωτερικών-Δημ. Διοίκησης-Αποκέντρωσης. Στην Επιτροπή συμμετείχαν εκτός από τους εκπροσώπους των Υπουργείων που προαναφέρθηκαν και εκπρόσωποι ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στην μελέτη και έρευνα του φαινομένου της εμπορίας των προσφύγων γυναικών, ενώ την τελική της επιμέλεια είχαν στελέχη της Γενικής Γραμματείας Ισότητας.

Οι επιμέρους ενότητες της έκθεσης αναφέρονται:

στο πρόβλημα της παράνομης διακίνησης και σεξουαλικής εκμετάλλευσης των γυναικών στην Ελλάδα

στους τρόπους σεξουαλικής και οικονομικής εκμετάλλευσης των παράνομα διακινούμενων στην Ελλάδα αλλοδαπών γυναικών

στις επιπτώσεις στα θύματα τις εμπορίας (ποινικά αδικήματα-συνθήκες ζωής-υγεία)

στην ισχύουσα νομοθεσία (Σύνταγμα-Ποινικός Κώδικας-διεθνείς συμβάσεις, Ν. 1193/81 και άλλες σχετικές νομοθεσίες διατάξεις) και στην εφαρμογή της (σε Εθνικό και διεθνές επίπεδο)

σε προτάσεις για:

α. Την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας με την καταπολέμηση της σωματεμπορίας

β. Κοινή πολιτική με στόχο την πρόληψη, αποτροπή, καταστολή και αποκατάσταση των θυμάτων

γ. Την εναρμόνιση των νομοθεσιών της Κ-Μ της Ε.Ε. και επιβολή--αν χρειάζεται--αυστηρότερων κυρώσεων

δ. Την οργάνωση και διεξαγωγή κατάλληλων σεμιναρίων κατάρτισης των υπαλλήλων και κυρίως των υπηρετούντων σε παραμεθόριες περιοχές.

5. ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Καλλιόπη Μαρία Αμπατζή, "Σκηνοθετώντας την έρευνα στα μπαρ με 'κονσομασιόν': Μεθοδολογικά ζητήματα", προφορική παρουσίαση στο πλαίσιο του σεμιναρίου με θέμα Μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνας στην πόλη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2000-2001.

Kalliopi Maria Abatzi, "Narrating lone-lina-ness» (Summer School on Sexuality, Culture and Society, Amsterdam 1998).

Γρηγόρης Λάζος, «Εισήγηση με αντικείμενο την πορνεία στη σύγχρονη Ελλάδα» (Δεκέμβριος 1999).

Grigoris Lazos, "Security and Crime Fighting in Europe: Trafficking in Modern Greece". Speech advanced in convention under the general title "Trafficking in Human Beings: Security, Prevention, and Legality" organized by the European Commission (Department of Justice and Internal Affairs), Rome, February 15-16, 2000.

Καλλιόπη Μαρία Αμπατζή, "Σκηνοθετώντας την έρευνα στα μπαρ με 'κονσομασιόν': Μεθοδολογικά ζητήματα", προφορική παρουσίαση στο πλαίσιο του σεμιναρίου με θέμα Μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνας στην πόλη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2000-2001.

Η εργασία αυτή αφορά το πρόβλημα της εφαρμογής των μεθοδολογικών εργαλείων της επιστήμης της κοινωνικής ανθρωπολογίας, και κυρίως της συμμετοχικής επιτόπιας παρατήρησης στην πόλη. Συζητείται επίσης η εφαρμογή άλλων επικουρικών εργαλείων όπως αυτά της ανοιχτής συνέντευξης, των κατευθυνόμενων συνεντεύξεων-ερωτηματολογίων, των ιστοριών ζωής, καθώς και τη χρήση οπτικο/ακουστικών μέσων--κασετόφωνο, φωτογραφική μηχανή--στη διαδικασία συγκέντρωσης του υλικού. Επίσης επιχειρείται η προσέγγιση του ζητήματος της σε βάθος μελέτης της σεξουαλικής εργασίας, η οποία περιθωριοποιείται από τον κανονιστικό και ηθικό λόγο της κυρίαρχης κοινωνικής αντίληψης.

Kalliopi Maria Abatzi, "Narrating lone-lina-ness» (Summer School on Sexuality, Culture and Society, Amsterdam 1998).

Στα πλαίσια αυτής της ανακοίνωσης επιχειρείται η ανάλυση μια ιστορίας ζωής- που αποτελεί μέρος του υλικού της επιτόπιας έρευνας της συγγραφέως. Οι κύριοι άξονες της προβληματικής ήταν οι ακόλουθοι: α. τι μπορούμε να μάθουμε από μια ιστορία ζωής σε σχέση με τη βιωμένη εμπειρία, τα συναισθήματα και τις επιθυμίες του αφηγούμενου προσώπου; β. τι μας λέει η αφήγηση αναφορικά με τα γεγονότα που παραθέτει αλλά και με αυτά που αποσιωπά; γ. τι μας αποκαλύπτει για τη σχέση της εθνογράφου και της αφηγούμενης;

Γρηγόρης Λάζος, «Εισήγηση με αντικείμενο την πορνεία στη σύγχρονη Ελλάδα» (Δεκέμβριος 1999)

Η απάντηση στο ερώτημα πόσα άτομα εκδίδονται στη σύγχρονη Ελλάδα είναι ιδιαίτερα περίπλοκη. Από τα διαθέσιμα στοιχεία γίνεται φανερό ότι από το 1991 έως και το 1996 πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα μία κυμαινόμενη μεν αλλά σταθερά υψηλή αύξηση του πορνικού πληθυσμού γενικά. Ουσιαστικά, η διετία 1993-1994 αποτελεί την αφετηρία της νέας πορνείας στη σύγχρονη Ελλάδα. Μετά την κρίση του 1993, η πορνεία στη σύγχρονη Ελλάδα δεν αυξήθηκε' αναδιαρθρώθηκε ριζικά.

Η συνεχής ανανέωση των εκδιδόμενων στην πορνική αγορά δημιουργεί ένα πολύ σημαντικό ζήτημα στην στατιστική και μέσω πινάκων παρουσίαση των δεδομένων. Αν και στην πορνική αγορά από το 1991 έως και το 1997 παρουσιάζονται κάποιες ετήσιες διακυμάνσεις στον αριθμό των εκδιδόμενων ατόμων, ουσιαστικά ο πραγματικός αριθμός τους είναι κατά πολύ μεγαλύτερος. Οι κοινωνικές ομάδες που κέρδιζαν αμέσως ή εμμέσως από την πορνεία στη σύγχρονη Ελλάδα, μεταξύ του 1991 και του 1997 βρέθηκαν σε μια κατάσταση σχεδόν ιδανική: Κάθε εκδιδόμενο άτομο που για οποιοδήποτε λόγο δεν πληρούσε τις προδιαγραφές τους ή δεν ικανοποιούσε τις απαιτήσεις τους ήταν πολύ εύκολα αντικαταστάσιμο από κάποιο άλλο άτομο.

Με βάση τα στοιχεία της έρευνας η οποία στηρίζει και τη συγκεκριμένη μελέτη, από τις αλλοδαπές πόρνες στη σύγχρονη Ελλάδα, το 80% περίπου γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε αστικά κέντρα, τουλάχιστον το 90% δεν μπόρεσαν να απασχοληθούν σε εργασία ανάλογη των επαγγελματικών προσόντων τους στην πατρίδα τους, τουλάχιστον το 60% δεν μπόρεσαν να βρουν οποιαδήποτε εργασία για σημαντικό χρονικό διάστημα πριν από την έξοδο από την πατρίδα τους και μόνον ένα 14-15 % είχαν ήδη υποστεί τη διαδικασία εκπόρνευσης πριν από μετανάστευσή τους. Το 85-86% υπέστησαν τη διαδικασία μετατροπής σε πόρνη στην Ελλάδα.

Με την είσοδό τους στην Ελλάδα, τουλάχιστον οι ενήλικες, χαρακτηρίζονται από μία έντονη σύγχυση ασαφών προσδοκιών. Οι προσδοκίες αυτές στηρίζονται κυρίως στην αποφυγή του χειρότερου παρά στην επιδίωξη του καλύτερου, συντίθενται δε με έναν απροσδιόριστο φόβο του αγνώστου ο οποίος εντείνεται από ένα έντονο αίσθημα μοναξιάς.

Grigoris Lazos, "Security and Crime Fighting in Europe: Trafficking in Modern Greece". Speech advanced in convention under the general title "Trafficking in Human Beings: Security, Prevention, and Legality" organized by the European Commission (Department of Justice and Internal Affairs), Rome, February 15-16, 2000.

Σκοπός της έκθεσης αυτής, που παρουσιάστηκε σε διεθνές συνέδριο στη Ρώμη με θέμα «Trafficking in human beings: security, prevention and legality» τον Φεβρουάριο του 2000, είναι αφενός η καταγραφή μιας γενικής εικόνας του Trafficking στη σύγχρονη Ελλάδα και αφετέρου ο εντοπισμός του συνολικού αριθμού των αλλοδαπών (γυναίκες, άνδρες) που κινήθηκε στην πορνική αγορά την περίοδο 1987-1999. Τα στοιχεία της παρουσίασης βασίστηκαν στα

αποτελέσματα μιας έρευνας πεδίου για την πορνεία που ξεκίνησε το 1991 και ολοκληρώθηκε το 2000.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα το trafficking αλλοδαπών και παιδιών είναι ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο που ξεκίνησε γύρω στο 1983-84 με την είσοδο στην Ελλάδα αλλοδαπών από την Πολωνία, τη Ταϊλάνδη και τις Φιλιππίνες. Η είσοδος γυναικών από τις χώρες αυτές σχεδόν εξαντλήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 90, οπότε με την κατάρρευση του πρώην ανατολικού μπλοκ άρχισε η είσοδος νέων πληθυσμών κυρίως από την Ρωσία, την Ουκρανία και την Αλβανία και δευτερευόντως από τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία και άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Από το 1993 οι αλλοδαπές αποτελούν τη πλειοψηφία του πορνικού πληθυσμού της χώρας, ενώ το 1996 σε κάθε μία Ελληνίδα πόρνη αντιστοιχούν περισσότερες από τρεις αλλοδαπές.

Από τα στοιχεία που παρατίθενται σχετικά με την εθνική σύνθεση των αλλοδαπών εκδιδομένων φαίνεται ότι οι Ρωσίδες και οι Ουκρανέζες αποτελούν την μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών εκδιδομένων ενώ εκτιμάται ότι τουλάχιστο το 95% των αλλοδαπών πορνών ελέγχονται από προαγωγούς/προστάτες.

Όσον αφορά στο συνολικό αριθμό αλλοδαπών (γυναίκες, άνδρες, έφηβοι) που διακινήθηκε στη διάρκεια της περιόδου 1987-1999, σύμφωνα με τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας ανήλθε σε 64.500. Από τα στοιχεία που παρατίθενται προκύπτει ότι περίπου 44.000 άτομα (με βάση το 1999) «λείπουν» από το τοπικό-εθνικό τοπίο της πορνείας ακολουθώντας ένα ευρύ φάσμα διαφορετικού για τον καθένα μέλλοντος με σημαντικές επιπτώσεις στην Ελλάδα και τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

6. ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

Αμπατζή Καλλιόπη Μαρία, “‘Ποτό για παρέα’: Η κατασκευή της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου στο συμφραζόμενο της γυναικείας σεξουαλικής εργασίας”

Διδακτορική διατριβή, στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Αιγαίου (σε εξέλιξη). Μετά την πραγματοποίηση συστηματικής εθνογραφικής επιτόπιας έρευνας κατά το διάστημα 1996-1998 στην Αθήνα και σε επαρχιακές πόλεις η διατριβή βρίσκεται στο στάδιο της συγγραφής.

7. ΠΡΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ

Κορνάρου Ε., Λάζος Γρ., Ρουμελιώτου Α., «Η Αλλαγή στη Λειτουργία της Αγοράς Εκδιδόμενων Γυναικών με την Είσοδο Αλλοδαπών Οικονομικών Μεταναστριών και οι Κίνδυνοι Μετάδοσης του AIDS/ΣΜΝ», στο Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, *Δημόσια Υγεία στα Βαλκάνια - Διακρατική Συνεργασία* (υπό δημοσίευση)

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το πεδίο έρευνας του φαινομένου της πορνείας στην Ελλάδα βρίσκεται σε ένα πρώιμο, αν και ιδιαίτερα δυναμικό, στάδιο ανάπτυξης. Από αυτή την άποψη κάθε συμπέρασμα σχετικά με την μορφολογία του πεδίου είναι αναγκαστικά προσωρινό και ως ένα βαθμό αυθαίρετο. Θα αρκεστούμε εδώ στη διατύπωση των συμπερασμάτων με τη μορφή προτάσεων για περαιτέρω έρευνα:

1. Πρωτογενής Έρευνα

Η ανάγκη για διενέργεια συστηματικών πρωτογενών ερευνών είναι σαφής. Η πρωτογενής γνώση μας σχετικά με την οργάνωση και λειτουργία των δικτύων πορνείας και σεξουαλικής εμπορίας στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα αποσπασματική και ελλιπής, γεγονός που δυσχεραίνει κάθε περαιτέρω μελέτη καθώς και την ανάπτυξη επιστημονικού διαλόγου. Η συστηματική πρωτογενής έρευνα βασίζεται βέβαια στην οργάνωση και συλλογικών ερευνητικών προγραμμάτων καθώς και στη συμμετοχή σε αντίστοιχα ευρωπαϊκά και διεθνή προγράμματα. Στο ατομικό επίπεδο η πρωτογενής έρευνα προάγεται επίσης μέσω της συνεργασίας ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημιακών προγραμμάτων με σκοπό την εκπόνηση διδακτορικών διατριβών.

2. Ανάπτυξη του Θεωρητικού και Μεθοδολογικού Πλαισίου

Η υπάρχουσα έρευνα σε μεγάλο βαθμό αφορά τη συγκέντρωση πρωτογενούς υλικού και μόνο δευτερευόντως χρησιμοποιεί την μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου με σκοπό την προαγωγή ευρύτερων συζητήσεων στο χώρο των κοινωνικών ερευνών. Η πραγματοποίηση μελετών που επιχειρούν να αναμορφώσουν το αναλυτικό πλαίσιο προσέγγισης του φαινομένου θα εστίαζε στη διαπραγμάτευση ζητημάτων ορολογίας και στη σύνδεση του φαινομένου της πορνείας με ευρύτερα ζητήματα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ανάλυσης. Ερευνητικά προγράμματα που αφορούν συνδυαστικές θεματικές προκρίνουν μια τέτοια προσέγγιση (μετανάστευση και πορνεία, νέα οικονομία και πορνεία, κοινωνικά κινήματα και πορνεία, κατ'οίκον εργασία και πορνεία, πορνογραφία και πορνεία, νέα μέσα και πορνεία κτλ.)

3. Συγκριτικές Μελέτες

Η πορνεία αποτελεί ένα κατεξοχήν διεθνικό φαινόμενο, η μελέτη του οποίου σαφώς δεν μπορεί να περιοριστεί στο εθνικό επίπεδο. Από αυτή την άποψη η

μελέτη της ελληνικής περίπτωσης είναι και θα παραμείνει ελλιπής αν δεν ενταχθεί στο πλαίσιο συγκριτικών μελετών. Τα γεωγραφικά πλαίσια των συγκριτικών αυτών μελετών καθορίζονται σαφώς από την μορφολογία των διεθνών δικτύων σωματεμπορείας και πορνείας. Οι συνοριακές περιοχές, η νοτιο-ανατολική Ευρώπη και η Μεσόγειος αποτελούν πιθανές γεωγραφικές ενότητες που προσφέρονται για τη συγκριτική μελέτη της ελληνικής περίπτωσης.

4. Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις

Το φαινόμενο της πορνείας αφορά ποικίλλα επίπεδα της οικονομικής, πολιτικής, πολιτισμικής και κοινωνικής ζωής. Συνεπώς, η συνεπής εξέτασή του απαιτεί διεπιστημονικές προσεγγίσεις. Η υπάρχουσα έρευνα στην Ελλάδα--ιδιαίτερα η έρευνα που πραγματοποιείται στο πλαίσιο συλλογικών ερευνητικών προγραμμάτων--έχει πράγματι διεπιστημονικό χαρακτήρα. Εντούτοις, η ιστορική διάσταση του φαινομένου δεν έχει διερευνηθεί αρκετά με αποτέλεσμα οι συγχρονικές μελέτες να αντιμετωπίζουν το φαινόμενο ως πρωτόφαντο.

5. Νέες Θεματικές

Η μέχρι τώρα έρευνα μπορεί να εμπλουτισθεί με τη μελέτη μιας σειράς θεματικών που παραμένουν αδιερεύνητες. Το ζήτημα της αντρικής και παιδικής πορνείας έχει ελάχιστα μελετηθεί από την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Οι νέες μορφές παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών στον κυβερνοχώρο αποτελούν επίσης ένα παρθένο ζήτημα προς μελέτη. Μεγαλύτερη επίσης έμφαση χρειάζεται να δοθεί στην μελέτη της εποχικής απασχόλησης. Η χάραξη των μελλοντικών ερευνητικών προτεραιοτήτων πρέπει να βασιστεί σε μια ευρύτερη κατανόηση της πορνείας που θα περιλάβει ποικίλλες μορφές παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών. Στην προοπτική της διεύρυνσης των θεματικών της έρευνας θα μπορούσαν να ενταχθούν μελέτες του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο εντάσσεται το φαινόμενο της πορνείας. Η μέχρι τώρα έρευνα μελετά το φαινόμενο σχεδόν αποκλειστικά από την πλευρά των ιεροδούλων και μαστροπών. Για παράδειγμα, ενώ οι πρώτες μελέτες με θέμα την πορνεία αλλοδαπών γυναικών στα 'κέντρα διασκέδασης' της ελληνικής επαρχίας βρίσκονται σε εξέλιξη, η επίδραση της ραγδαίας αύξησης αυτών των κέντρων στις τοπικές κοινωνίες (αξιακά συστήματα, έμφυλες σχέσεις, οικονομία κτλ.) παραμένει παντελώς αδιερεύνητο ζήτημα. Μια πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου απαιτεί τη διερεύνηση του τομέα της κατανάλωσης των σεξουαλικών υπηρεσιών (πελάτες, τοπικές κοινωνίες, μέσα επικοινωνίας και μαζικής ενημέρωσης κτλ.).

Η ανάπτυξη της έρευνας σχετικά με ζητήματα πορνείας και σωματεμπορείας στην Ελλάδα βρίσκεται σε ένα κρίσιμο κομβικό σημείο. Η διατήρηση της δυναμικής του πεδίου τα τελευταία χρόνια απαιτεί τη διεύρυνση της ερευνητικής οπτικής και τη σύνδεση με άλλα δυναμικά αναπτυσσόμενα πεδία των κοινωνικών επιστημών.